

**UCHWAŁA NR XLVII/334/22
RADY GMINY KOZY**

z dnia 20 grudnia 2022 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kozy na lata 2022-2025”

Na podstawie art. 87 ust.3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2022 poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

**Rada Gminy Kozy
uchwala:**

§ 1. Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kozy na lata 2022-2025, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Kozy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Miłosz Zelek

Załącznik do uchwały Nr XLVII/334/22
Rady Gminy Kozy
z dnia 20 grudnia 2022 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY KOZY**

NA LATA 2022–2025

KOZY 2022

Gmina Kozy
Urząd Gminy w Kozach

ul. Krakowska 4

43-340 Kozy

tel.: 33 829 86 50

faks: 33 829 86 74

e-mail: ug@kozy.pl

www.kozy.pl

WYKONAWCA:

Pracownia Dokumentacji Zabytków ALMA

Al. Kasztanowa 31

53-125 Wrocław

tel. 792 634 309, 691 325 400

e-mail: pdzalma@gmail.com

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
I. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Ochrony nad Zabytkami	6
II. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	7
II. 1. Podstawowe normy prawne odnoszące się do kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce	7
II. 2. Międzynarodowe dokumenty określające zasady i metody ochrony dziedzictwa kulturowego	7
II. 3. Krajowe prawo powiązane z ochroną zabytków	8
II. 4. Zadania i kompetencje organów gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	15
III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
III. 1. Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	17
III. 2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z programami i dokumentami strategicznymi wykonanymi na poziomie województwa	20
IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	25
IV. 1. Dokumenty o charakterze strategicznym i programowym	25
IV. 2. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy	27
V. Krajobraz kulturowy Gminy Kozy	30
V. 1. Charakterystyka Gminy	30
V. 2. Historia i rozwój przestrzenny Gminy	34
V. 3. Materialne dziedzictwo kulturowe Gminy	36
V. 4. Dziedzictwo niematerialne	46
V. 5. Instytucje i stowarzyszenia związane z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego	51
VI. Ocena szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego Gminy Kozy.....	53
VII. Założenia GPOnZ dla Gminy Kozy	56
VIII. Instrumentarium realizacji GPOnZ	61
IX. Źródła finansowania Programu Opieki nad Zabytkami	62
X. Monitorowanie realizacji GPOnZ	73
XI. Postanowienia końcowe	75
XII. Materiały wykorzystane w tekście	76
Aneks:	
ZAŁĄCZNIK NR 1: Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków	78
ZAŁĄCZNIK NR 2: Gminna ewidencja zabytków	79

WSTĘP

Pojęcie *ochrony zabytków* we współczesnych pracach teoretycznych definiowane jest jako ogół działań podejmowanych wobec środowiska dla zapewnienia zachowania substancji zabytkowej i umożliwienia społeczeństwu korzystania z wartości, których nośnikami są zabytki. W rozumieniu Konwencji UNESCO z 1972 r.[#] *dziedzictwo kulturowe* to zabytki, zespoły i miejsca zabytkowe, wyróżniające się uniwersalną, wyjątkową wartością z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki. Z czasem definicję tę sprecyzowano i wzbogacono o nowe znaczenia. Wyodrębnione zostało pojęcie „dziedzictwa materialnego” i „dziedzictwa niematerialnego” a do składników dziedzictwa kulturowego włączono także krajobraz historyczny i kulturowy[#].

Współcześnie pojęciem *dziedzictwa kulturowego* określamy „odziedziczony z przeszłości, wartościowy zasób, obejmujący wszystkie aspekty oddziaływania człowieka na jego otoczenie, które społeczności uznają za odbicie i wyraz swoich wartości, wierzeń, sztuki, historii, wiedzy i tradycji, godne przekazania następnym pokoleniom”.

Skomplikowana i wieloaspektowa problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego wymaga strategicznego zarządzania zabytkami opartego na długookresowej wizji rozwoju. Obowiązująca w Polsce od 2003 r. ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*[#] odróżnia **ochronę zabytków**, która ma być sprawowana przez organy państwowe i **opiekę nad zabytkami**, sprawowaną przez właścicieli i użytkowników zabytków[#].

Narzędziem umożliwiającym realizację powyższych założeń są *programy opieki nad zabytkami* – dokumenty określające całościowo problematykę dziedzictwa kulturowego i problemów związanych z jego ochroną na danym terenie. Podstawą do powstania programów są rzetelnie opracowane i stale aktualizowane *gminne ewidencje zabytków*, które umożliwiają prowadzenie przez władze samorządowe efektywnej polityki na polu ochrony dziedzictwa[#].

Ustawa określa zasady włączające system ochrony zabytków w Polsce w europejski system ochrony, który zakłada wykorzystywanie walorów i potencjału dziedzictwa kulturowego w różnych działach gospodarki, traktując je przede wszystkim, jako istotny czynnik rozwoju ekonomicznego regionów.

Niniejsze opracowanie jest pierwszym z kolei dokumentem podejmującym problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Kozy.

Program, po przedstawieniu aktualnej rzeczywistości prawnej, finansowej i społecznej oraz po scharakteryzowaniu dziedzictwa kulturowego gminy, nakreśla priorytety i kierunki działań związane z ochroną zabytków i szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, kładąc nacisk na potrzebę aktywizacji miejscowej społeczności i upowszechniania roli dziedzictwa w kształtowaniu świadomości i tożsamości lokalnej mieszkańców.

*

Ileokroć w tekście pojawia się określenie Program oznacza to *Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kozy na lata 2022–2025*. Za każdym razem, kiedy w tekście występuje określenie Ustawa, oznacza ono ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (t. j. Dz.U. 2022 poz. 840).

I. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KOZY

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce, jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2022 poz. 840). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach. Ustala także organy odpowiedzialne za ochronę zabytków, są nimi: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków oraz wojewodowie, w imieniu których działają wojewódzcy konserwatorzy zabytków[#].

Według zapisów ustawy podstawowym zadaniem samorządów lokalnych wszystkich szczebli jest obowiązek cyklicznego sporządzania programów opieki nad zabytkami. Zakres obowiązków związanych z opracowaniem i realizacją programu opieki nad zabytkami precyzuje artykuł 87 Ustawy. Z treści tego przepisu wynika, że Wójt Gminy Kozy raz na cztery lata powinien sporządzić *Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kozy*. Ustęp drugi artykułu określa założenia programu opieki nad zabytkami, które w szczególności mają na celu:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W dalszych ustępach art. 87 określono procedurę nadawania programowi opieki nad zabytkami mocy prawnej, sposób jego realizacji i tryb monitorowania. I tak: program, po uzyskaniu pozytywnej opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, podlega uchwaleniu przez radę gminy i z dniem podjęcia uchwały wchodzi w życie. Dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym a jego realizacja podlega ocenie, której efektem jest sporządzane co dwa lata sprawozdanie, przedstawiane na sesji rady gminy.

II. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

II. 1. PODSTAWOWE NORMY PRAWNE ODNOSZĄCE SIĘ DO KWESTII OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE.

Dziedzictwo narodowe zostało objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają **artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej** w następującym brzmieniu:

Art.5. : *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*

Art.6. : *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Ogólne założenia doczekały się uszczegółowienia na poziomie ustawodawstwa zwykłego. Obowiązki państwa wobec dziedzictwa kulturowego wraz z podziałem zadań i kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe określa **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**. Zawarte w dokumencie regulacje powiązały ochronę zabytków z ochroną szeroko

pojętego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście polskiego uczestnictwa w kulturze i historii Europy.

II. 2. MIĘDZYNARODOWE DOKUMENTY OKREŚLAJĄCE ZASADY I METODY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Porządek prawny ukształtowany przez Unię Europejską stał się integralną częścią polskiej rzeczywistości polityczno-społecznej. Każdego roku traktaty unijne stają się źródłem licznych decyzji, które mają decydujący wpływ na funkcjonowanie państw członkowskich i życie ich mieszkańców. Od dawna Europejczycy nie są jedynie obywatelami swoich miast, gmin czy państw, ale również obywatelami Unii Europejskiej. Unia traktuje kulturę jako obszar należący do sfery narodowej suwerenności, nie dążąc do ujednolicenia kulturalnego, ani do wprowadzenia w tym zakresie wspólnego dla państw unijnych prawa. Stawia sobie jednak za zadanie podejmowanie działań zmierzających do rozkwitu kultur państw członkowskich przy jednoczesnej akceptacji ich różnorodności narodowej i regionalnej. Standardy i normy unijne w tej dziedzinie określone są w *konwencjach*[#], które po ratyfikowaniu stają się dokumentami o wiążącej mocy prawnej dla państwa-strony oraz w *rekomendacjach* i *deklaracjach*[#], które nie mając mocy prawnej, stanowią jednak zbiór wskazań dla państw-sygnatariuszy.

II. 3. KRAJOWE PRAWO POWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2022 poz. 840) to dokument obejmujący całość problematyki związanej z ochroną dziedzictwa kulturowego. Pierwotny dokument podlegał nowelizacjom wprowadzającym istotne zmiany, których potrzebę wykazywała codzienna praktyka służb konserwatorskich i władz samorządowych lub te, które determinowane były wymogami umów międzynarodowych.

Ustawa precyzuje podstawowe pojęcia i zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, podaje definicję „**zabytku**”[#] oraz *różnicuje pojęcie **ochrony zabytków***[#], jako domeny organów władzy publicznej i *opieki nad zabytkami*[#] stanowiącej obowiązek właścicieli obiektów zabytkowych. Ustawodawca ustanowił cztery **prawne formy ochrony zabytków**[#]:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) *wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa*,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Podstawowa i najstarsza forma ochrony prawnej – **wpis do rejestru zabytków**[#] – została w 2016 r. rozszerzona przez wprowadzenie szczególnego reżimu ochrony dla najcenniejszych zabytków ruchomych - **Listy Skarbów Dziedzictwa**[#]. Stworzono ją po to, by **zapewnić ochronę zabytkowym ruchomym dobrom kultury o szczególnym znaczeniu** dla dziedzictwa narodowego. Lista prowadzona jest przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, co stanowi novum wobec dotychczasowych form ochrony, gdzie moc decyzyjną posiadają samorządy lub państwowe służby konserwatorskie i wskazuje na rangę tej, nowo powołanej formy ochrony. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla kultury, zaliczane do jednej z kategorii określonych w art. 14a ust. 2 Ustawy, m.in.: zabytki archeologiczne, elementy stanowiące integralną część zabytków architektury, które mają więcej niż 100 lat, kolekcje, których wartość jest wyższa niż 50 000 euro, itd. Minister dokonuje wpisu decyzją wydaną z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku ruchomego[#]. Wpis taki wyklucza wywóz obiektu na stałe za granicę a decyzję o czasowym wywozie podejmuje właściwy Minister.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nałożyła na władze administracji publicznej obowiązek prowadzenia **ewidencji zabytków**[#] a także zobowiązała władze samorządowe wszystkich szczebli do cyklicznego sporządzania **programów opieki nad zabytkami**[#].

Celem programu opieki nad zabytkami jest powiązanie kwestii związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym z lokalną polityką zrównoważonego rozwoju, dostrzeżenie, docenienie i wykorzystanie potencjału społecznego i gospodarczego zawartego w dziedzictwie.

Zapisy GPOnZ powinny skutkować aktywnym zarządzaniem zasobem dziedzictwa kulturowego a wskazane w nim działania muszą być skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców i przyjezdnych. Niezwykle istotne jest położenie nacisku na edukację i rozwój świadomości społeczności lokalnych, których codzienne działania i zachowania wpływają bezpośrednio na stan środowiska kulturowego regionu.

Gmina ewidencja zabytków ma status instrumentu ochrony prawnej obiektów zabytkowych na danym terenie i stanowi podstawę do prowadzenia planowych działań konserwatorskich. Traktowana jest również jako główna wytyczna dla wszelkich prac związanych z zagospodarowaniem przestrzennym gminy[#]. Przepisy Ustawy stanowią, że wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Zgodnie z zapisami, w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, co nakłada na władze gminne obowiązek jej okresowej aktualizacji. Jednak należy pamiętać, że jakiegokolwiek zmiany w ewidencji wymagają uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Na podstawie ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. *o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*[#] utworzono **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków (NFOZ)**. Jego dysponentem jest minister kultury i dziedzictwa narodowego. NFOZ to fundusz celowy zasilany wpływami z administracyjnych kar pieniężnych na podstawie art. 107a-107d i nawiązkami zasądzanymi przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Od 2020 r. z Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków finansowane są projekty związane z montażem w zabytkach instalacji przeciwpożarowej oraz gaszenia mgłą wodną (FOG).

Istotną rolę w ochronie zabytków pełni **instytucja „ochrony tymczasowej”**, która zakłada objęcie obiektu ochroną od momentu wszczęcia postępowania wpisu do rejestru zabytków (art.10a) lub na Listę Skarbów Dziedzictwa (art. 14aa). Rozwiązanie to zapobiegnie m.in. wyburzaniu zabytków i celowemu ich niszczeniu, np. dla pozyskania działki budowlanej pod zabudowę.

Rozporządzenia ministerialne. Działanie ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* precyzują **akty wykonawcze**, zawarte m.in. w następujących rozporządzeniach ministerialnych:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. *w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków* (Dz.U. 2017, poz. 1674).

2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. *w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa* (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1384).

3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. *w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków* (Dz.U. 2018, poz. 1609).

4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. *w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa* (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 928).

5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytku wpisanym Na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674).

6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 września 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1800)

7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019, poz. 1886)

8. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Budownictwa z dnia 1 lipca 2016 r. w sprawie zakresu projektu miejscowego planu rewitalizacji w części tekstowej oraz zakresu i formy wizualizacji ustaleń miejscowego planu rewitalizacji (Dz.U. 2016, poz. 1032)

9. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259)

Pozostałe ustawy istotne dla kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami tworzy trzon zespołu regulacji prawnych dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego. Problematyka ta znajduje także swoje miejsce w innych ustawach, których zapisy w istotny sposób wpływają na działania związane z ochroną dziedzictwa. Wśród nich poczesne miejsce zajmuje **tzw. „ustawa krajobrazowa”[#]** dająca władzom samorządowym możliwość ochrony historycznych krajobrazów kulturowych. Dokument wprowadza konieczność przeprowadzenia na poziomie regionalnym tzw. „audytów krajobrazowych”, których celem jest zdefiniowanie obszarów krajobrazów priorytetowych. Przez pojęcie krajobrazu priorytetowego[#] należy rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe i jako taki, wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania.

Równocześnie z ustawą krajobrazową uchwalono **ustawę rewitalizacyjną[#]**, traktującą rewitalizację jako **szerszy proces zwalczania degradacji, m.in. społecznej czy przestrzennej, prowadzony w celu polepszenia jakości życia mieszkańców w różnych aspektach życia. Założenia ustawy** opierają się na szerokiej partycypacji społecznej w procesie rewaloryzacji rejonów zdegradowanych, gdzie jednym z zadań są działania chroniące zabytki, krajobraz historyczny, dziedzictwo kulturowe materialne i niematerialne.

Przepisy zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wpływają na różne dziedziny życia społecznego, co musiało znaleźć odzwierciedlenie w zmianach przepisów niektórych innych aktów prawnych tej rangi. Wśród nich wymienić należy następujące:

1. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (t.j. Dz.U. 2020 r., poz. 1333);
2. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 65);
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 293);
4. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219);
5. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 55);
6. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 194);
7. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 688);
8. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 283);
9. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 902);

10. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1479);
11. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 164);
12. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 713);
13. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. *o podatkach i opłatach lokalnych* (t.j. Dz. U. 2019 poz. 1170);
14. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. *o lasach* (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 6);
15. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1587);
16. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 kwietnia 2004 r. w sprawie zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (Dz.U. z 2004 r. Nr 118, poz. 1233);
17. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1588).

Dziedzictwo niematerialne. Dziedzictwo kulturowe każdego narodu to nie tylko materialne świadectwa jego przeszłości ale również idee, które tworzą naszą zbiorową pamięć. Jeśli kultura materialna podtrzymuje tożsamość narodu, to dziedzictwo duchowe tworzy ją, kształtuje, wzbogaca i pobudza do materialnego wyrażania. Termin „dziedzictwo niematerialne” zawiera w sobie wszystkie przekazane nam przez przodków, nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Są to więc odziedziczone po przeszłych pokoleniach praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy. *To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.*

Ustawa z dn. 23 lipca 2003 r. dotyczy całości problematyki związanej z zarządzaniem dziedzictwem kulturowym we wszystkich jego przejawach. Należy jednak pamiętać, że geneza dokumentu wywodzi się z **Dekretu Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, podpisanego 31 października 1918 r.** i z **Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami**, uchwalonych w celu ochrony dóbr dziedzictwa kulturowego Polski po odzyskaniu niepodległości. Oba te akty prawne ukierunkowane były ze względów oczywistych, na ochronę zabytków dziedzictwa materialnego. Konsekwencją tego faktu są zapisy aktualnej ustawy, które w konkretnych działaniach praktycznych, kładą większy nacisk na obiekty materialne. Ochrona dziedzictwa niematerialnego stanowi trudniejszy i bardziej złożony problem, w związku z jego naturą, którą właśnie jest niematerialność, ulotność, wrażliwość na zagrożenia świata współczesnego. Kluczem działań ochronnych w obrębie dziedzictwa niematerialnego jest pamięć ludzka i zapewnienie trwania przekazu międzypokoleniowego.

Podstawowym dokumentem, na którym opierają się działania Państwa Polskiego jeśli chodzi o ochronę dziedzictwa niematerialnego jest, ratyfikowana przez Polskę **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego**[#], która nakłada na państwa-strony **obowiązek inwentaryzacji przejawów dziedzictwa niematerialnego**, zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Działania te polegają na: identyfikacji, dokumentacji, badaniu, zachowaniu, zabezpieczeniu, promowaniu i przekazywaniu oraz rewitalizacji elementów dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne zagrożone jest bowiem przez liczne zjawiska, wśród których należy wymienić: globalizację, migracje ludności, postępujący proces urbanizacji i industrializacji, osłabienie więzi międzypokoleniowych, nadmierny ruch turystyczny.

UNESCO wyodrębniło pięć domen, w których przejawiają się elementy dziedzictwa niematerialnego. Do specyfiki polskiej przystosował je Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego działający przy MKiDN. I tak, wyodrębniono następujące zagadnienia:

1. Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego (przysłowia, zagadki, opowieści, rymowanki, legendy, mity, poematy i pieśni epickie, zaklęcia, modlitwy, śpiewy, recytacje, wyliczanki, przedstawienia dramatyczne, bajki, przysłowia, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe oraz zawołania pasterskie i handlowe).

2. **Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne** (muzykę wokalną i instrumentalną, taniec, teatr, pantomimę, poezję śpiewaną, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne).

3. **Praktyki społeczno-kulturowe** (zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne religijne i świeckie: chrzciny, wesela, pogrzeby; ceremoniały lokalne i środowiskowe; zwyczaje odpustowe i pielgrzymki; gry i zabawy; folklor dziecięcy)

4. **Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata** (np.: meteorologia ludowa; wiedza i praktyki dotyczące przyrody, tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania miłosne)

5. **Wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym** (rzemiosło i rękodzieło tradycyjne, dotyczy przede wszystkim umiejętności i wiedzy, których rzemiosło to wymaga, a nie samych wykonanych produktów).

Dokumentacja przejawów dziedzictwa niematerialnego ma na celu stworzenie **centralnego inwentarza zasobów** tego dziedzictwa obecnych na terenie naszego kraju, wciąż uzupełnianego i aktualizowanego, który stanowiłby odpowiednik istniejącej od dziesięcioleci krajowej ewidencji zabytków. Prowadzona jest przez **ośrodki akademickie i instytucje kulturalne, organizacje pozarządowe, badaczy indywidualnych, regionalistów, urzędy**.

Wskutek działań podjętych w obszarze ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego powstała **Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego**, która ma charakter informacyjny i stanowi podstawę do dalszych działań, m. in.: do wnioskowania o umieszczania konkretnych przejawów dziedzictwa niematerialnego na międzynarodowych listach prowadzonych w ramach Konwencji przez UNESCO. Tekst Konwencji UNESCO oraz wszelkie dane na temat działań podjętych w kwestii ochrony polskiego dziedzictwa niematerialnego oraz zasady i kryteria wpisu na Krajową Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego znaleźć można na specjalnej stronie internetowej przygotowanej przez MKiDN – niematerialne.nid.pl

Polska Krajowa Lista dziedzictwa niematerialnego liczy, łącznie z nowymi wpisami 57 pozycji, wśród których znalazła się tylko jedna pozycja, charakterystyczna dla tak bogatej w tradycje ziemi górnośląskiej – **Barbórka górników węgla kamiennego na Górnym Śląsku**, która została wpisana na listę w 2018 r.

Inicjatywie Instytutu Myśli Polskiej im. Wojciecha Korfanteo w Katowicach i pomocy finansowej Ministra Kultury i Dziedzictwa zawdzięczamy „Mapę Obrzędową Górnego Śląska”, która jest wynikiem dwuletnich badań etnograficznych prowadzonych na obszarze Górnego Śląska i Opolszczyzny. Stworzono listę obrzędowości górnośląskiej, popartą bogatą dokumentacją fotograficzną. Na liście zamieszczono 78 obrzędów charakterystycznych dla regionu górnośląskiego, związanych głównie z obrzędowością religijną.

Z efektami prac nad projektem można zapoznać się na stronie internetowej: www.mapaobrzedowa.pl.

Planowanie przestrzenne. Dbanie o ład przestrzenny jest zadaniem samorządów[#], które wraz z przepisami ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, w art. 19, otrzymały wytyczne dla opracowania studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Tak więc w studiach i planach miejscowych uwzględnia się ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Ochrona zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w GEZ obowiązuje również przy wydawaniu decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W uchwałach określających zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, oprócz wymienionych wyżej obiektów rejestrowych i obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, uwzględnia się również wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

Przy opracowywaniu studiów i planów uwzględnia się ustalenia, które zostały zapisane w programach opieki nad zabytkami. A gdy zachodzi potrzeba, w dokumentach tych ustala się strefy ochrony konserwatorskiej

obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Właściwe służby konserwatorskie zobowiązane są do wydania wniosków konserwatorskich zarówno do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jak również miejscowych planów. Celem tych wniosków jest umożliwienie samorządom realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów znajdujących się na obszarze działania tego samorządu.

II. 4. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW GMINY W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Państwo realizuje swoje obowiązki względem dziedzictwa kulturowego, między innymi: za pośrednictwem organów samorządowych, przy czym **samorząd gminny pełni podstawową rolę w kreowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego.**

Zakres działania i zadania samorządu gminnego w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego określają ustawy: *o samorządzie gminnym*[#], *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*[#] oraz tzw. „ustawa krajobrazowa”[#].

Prerogatywy jakie zapewniły władzom gminnym wymienione przepisy prawne stwarzają ogromne możliwości aktywnego i kompleksowego kreowania polityki ochrony dziedzictwa kulturowego:

po pierwsze – w gestii władz gminnych pozostają dwie spośród pięciu form ochrony prawnej zabytków, a mianowicie: **inicjatywa utworzenia parku kulturowego** oraz **wprowadzenia stref chronionych pod względem konserwatorskim do opracowań planistycznych**;

po drugie – samorząd gminny otrzymał **możliwość udzielania dotacji** na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy;

po trzecie – „ustawa krajobrazowa” daje gminom uprawnienia, dzięki której lokalne samorządy mogą kształtować politykę reklamową w przestrzeni publicznej[#];

po czwarte – gminy, na mocy „ustawy rewitalizacyjnej”, za pośrednictwem Gminnego Programu Rewitalizacji, mogą w obszary rewitalizowane włączyć zabytki i elementy dziedzictwa kulturowego.

Niektóre z **historycznych obiektów** znajdujących się na terenie **gminy są jej własnością**. Wobec takich obiektów **władze gminne mają obowiązki właścicielskie** określone w Ustawie ogólnym pojęciem „*opieki nad zabytkami*”. Obowiązki te obejmują utrzymywanie obiektów we właściwym stanie, prowadzenie w uzgodnieniu z WKZ prac konserwatorskich i restauratorskich, inicjowanie badań naukowych i dokumentacyjnych oraz popularyzowanie ich roli w lokalnej społeczności.

Działalność edukacyjna i popularyzatorska. Ustawa wielokrotnie wspomina o dominującym znaczeniu edukacji, popularyzacji i promowania lokalnej kultury oraz materialnych i niematerialnych przejawów życia poprzednich pokoleń. Działania w tym zakresie są głównym czynnikiem prowadzącym do **rozwój świadomości i tożsamości kulturowej lokalnych społeczności**. Rola władz samorządowych w tym zakresie, jest nie do przecenienia. Z problemem tym wiąże się ściśle prowadzenie **działalności zwiększającej atrakcyjność obiektów zabytkowych**, co sprzyja rozwojowi turystyki, która w wielu regionach ma szansę stać się alternatywą dla tradycyjnych gałęzi gospodarki.

III. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Władze samorządowe, dla których ochrona dziedzictwa kulturowego jest jednym z zadań własnych, opierają działania w tej sferze na wytycznych państwa. Dyrektywy, wskazania i zalecenia dotyczące tej problematyki zawarte są w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie krajowym.

III. 1. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Kierunki polityki krajowej i zasady działania państwa w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego nakreślone zostały w aktualnie obowiązującym *Krajowym programie opieki nad zabytkami na lata 2019–2022*.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022[#]. Dokument opracowany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w warstwie programowej stanowi kontynuację poprzedniego programu, który obejmował lata 2014–2017.

Poprzedni program zapoczątkował zmianę filozofii działania w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zmiana polegała na wprowadzeniu na poziomie centralnym programowania strategicznego, dzięki czemu udało się przekształcić planowanie działań w tym zakresie na wykraczające poza jednoroczną perspektywę budżetową i umożliwiające docelowo wyznaczanie precyzyjnie określonych i uzasadnionych celów oraz ich bieżącą weryfikację i korektę.

Aktualny dokument precyzuje cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w latach 2019–2022, określa warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Podstawowym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest **stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.**

W ramach tego założenia, sprecyzowano trzy cele szczegółowe:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego: wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym i centralnym.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami: wsparcie merytoryczne i podnoszenie poziomu bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego: upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości, tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Dla każdego z celów szczegółowych wyznaczono kierunki działań i zadania, wśród których wyróżnić należy:

■ szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m. in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym;

■ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programu opieki nad zabytkami;

■ powołanie Centrum Architektury Drewnianej [#], którego podstawowym celem będzie dostarczania wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych właścicielom, opiekunom a rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami;

■ podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami;

■ prowadzenie w mediach kampanii społeczno-edukacyjnej, uwzględniającej aspekty profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób niepełnosprawnych;

■ wdrożenie programu dotacyjnego dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Program jest finansowany ze środków budżetu państwa, z części – *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego*. W połowie ubiegłego roku zmodyfikowano założenia programu[#]. Uchwalona pierwotnie kwota finansowania w całym okresie trwania programu została zwiększona z 25 617 089 zł. do **27 217 089 zł**. Nastąpiły również zmiany i modyfikacje w wytyczonych celach i zadaniach oraz w sposobach ich realizacji[#]. Podmiotem wiodącym i koordynującym działania w ramach realizacji programu jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Narodowy Instytut Dziedzictwa[#] to instytucja kultury podległa Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jej misją jest tworzenie podstaw dla zrównoważonej ochrony dziedzictwa poprzez gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach, wyznaczanie standardów ich ochrony i konserwacji oraz kształtowanie świadomości społecznej w celu zachowania dziedzictwa kulturowego Polski dla przyszłych pokoleń. Instytut powołany został do życia 1 stycznia 2011 jako prawny następca Ośrodka Dokumentacji Zabytków przekształconego w Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Stanowi merytoryczne zaplecze

Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Generalnego Konserwatora Zabytków oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków. NID realizuje następujące zadania:

1. gromadzenie i zarządzanie zasobem dokumentacji rejestru zabytków i krajowej ewidencji zabytków;
2. ewidencja badań archeologicznych realizowanych na terenie kraju;
3. monitoring stanu zachowania i ocena stanu wartości zasobu dziedzictwa a także monitoring i analiza zagrożenia dla dziedzictwa; wypracowanie metod przeciwdziałania tym zagrożeniom;
4. budowa i rozwijanie ogólnopolskiej geoprzestrzennej bazy danych o zabytkach;
5. realizacja zadań wynikających z powierzonej funkcji Centrum Kompetencji w ramach programu wieloletniego "KULTURA +" w zakresie digitalizacji zabytków;
6. gromadzenie, opracowanie i archiwizacja zbiorów naukowych związanych z ochroną dziedzictwa oraz ich digitalizacja i upowszechnianie;
7. publikacja i upowszechnianie wyników badań naukowych, prac projektowych i konserwatorskich oraz innych wydawnictwa z zakresu ochrony dziedzictwa;
8. realizacja specjalistycznych programów szkoleniowych i informacyjnych na rzecz służb konserwatorskich i środowisk związanych z opieką nad zabytkami;
9. wydawanie opinii i ekspertyz dotyczących działań przy zabytkach na rzecz organów administracji publicznej;
10. tworzenie i upowszechnianie standardów dokumentacji, badań i konserwacji zabytków ruchomych, nieruchomych i archeologicznych;
11. koordynacja procedur występowania z wnioskiem o uznanie przez Prezydenta RP zabytku nieruchomego za „Pomnik Historii” oraz prowadzenie monitoringu miejsc i obiektów uznanych za pomniki historii;
12. podejmowanie współpracy z właścicielami i zarządcami zabytków na rzecz właściwego zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego oraz promocja zasad opieki nad zabytkami;
13. ewaluacja i doskonalenie systemu ochrony oraz ewidencji dziedzictwa materialnego i niematerialnego;
14. realizacja w zakresie powierzonym przez ministra zadań wynikających z porozumień, konwencji i innych dokumentów ratyfikowanych przez Polskę, związanych z ochroną i opieką nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym (w NID działa Ośrodek ds. światowego dziedzictwa odpowiadający za koordynację procedury składania wniosków na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz zespół ds. dziedzictwa niematerialnego zajmujący się obsługą Krajowej Listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego);
15. realizacja programów społecznych w zakresie edukacji na rzecz ochrony i opieki nad dziedzictwem materialnymi i niematerialnymi (m.in. kampania społeczna "Krajobraz mojego miasta", Europejskie Dni Dziedzictwa, Ogólnopolski Konkurs Filmowy "Zabytkomania", program własny "Wspólnie dla dziedzictwa");
16. organizacja i prowadzenie innych prac związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na zlecenie ministra i generalnego konserwatora zabytków (m.in. program "Ochrona zabytków archeologicznych", dotacje na badania archeologiczne poprzedzające inwestycje).

III. 2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA.

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie. Polityka rozwoju województwa to zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju regionu oraz spójności społeczno-gospodarczej i terytorialnej. Jest ona konsekwencją wyboru strategii rozwoju kraju. Obejmuje politykę społeczną, regionalną, przemysłową, rolną, naukową, ekologiczną. Nowy dokument z perspektywą rozwoju na najbliższą dekadę został przyjęty przez samorząd wojewódzki w październiku zeszłego roku[#]. Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” i stanowi piątą edycję tego kluczowego dokumentu określającego cele rozwoju regionu oraz instrumenty ich realizacji. Przedstawiona tu wizja rozwoju jest kontynuacją i uszczegółowieniem myśli strategicznej realizowanej już od 2000 r., jednak bardziej świadomie podejmuje zagadnienia transformacji regionu

uwzględniające poszanowanie środowiska naturalnego. Podtytuł „Zielone Śląskie” wskazuje wiodący temat, na którym skupia się treść dokumentu.

Zaproponowane w Strategii kierunki i działania rozwojowe ukazują wizję województwa śląskiego jako regionu o nowym, pozytywnym wizerunku, regionu atrakcyjnego i nowoczesnego, o silnej tożsamości kulturowej i wysokim stopniu identyfikacji z rodziną europejską, o dużych walorach przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych, turystycznych i rekreacyjnych, regionu, który będzie zajmował istotną pozycję w procesach rozwoju Europy.

Opracowanie przedstawia cele strategiczne i operacyjne oraz sposoby ich osiągnięcia, w powiązaniu z występującymi w perspektywie 2030 r. uwarunkowaniami. W kilku miejscach w treści dokumentu poruszono bezpośrednio lub pośrednio kwestie dziedzictwa kulturowego w szerszym kontekście wzrostu aktywizacji społecznej, poprawy jakości życia i ochrony środowiska:

ocel strategiczny B. Województwo śląskie regionem przyjaznym dla mieszkańca, zawiera cel operacyjny AKTYWNY MIESZKANIEC, w którym wymieniono następujące priorytety: podniesienie jakości i poprawa dostępu do oferty i infrastruktury kultury, sportu, rekreacji i turystyki umożliwiającej wszechstronny rozwój mieszkańców, promowanie, upowszechnianie i ochronę dziedzictwa kulturowego, wzmocnienie świadomości i budowanie tożsamości narodowej oraz regionalnej;

ocel strategiczny C. Województwo śląskie regionem wysokiej jakości środowiska i przestrzeni. W tym obszarze znalazł się cel operacyjny ATRAKCYJNE WARUNKI ZAMIESZKANIA, KOMPLEKSOWA REWITALIZACJA, ZAPOBIEGANIE I DOSTOSOWANIE DO ZMIAN KLIMATU, w którym założono, m. in.: rekultywację i rewitalizację obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie terenów i obiektów przemysłowych m.in. na cele środowiskowe, gospodarcze, kulturalne, rekreacyjne, poprawę jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast oraz osiedli mieszkaniowych i starych dzielnic;

ocel strategiczny D. Województwo śląskie regionem sprawnie zarządzanym. Tu na naszą uwagę zasługuje cel operacyjny AKTYWNA WSPÓŁPRACA Z OTOCZENIEM I KREOWANIE SILNEJ MARKI REGIONU, gdzie wymienia się istotne z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego działanie: ochrona, promocja oraz podnoszenie atrakcyjności miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej, przyrodniczej, stanowiących „wizytówki” regionu.

Realizacji założonych celów mają służyć projekty, wśród których dla kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego istotne są:

1. *Reindustrialne Śląskie*. Projekt zakłada zarządzanie i koordynację działań związanych z przekształcaniem terenów przemysłowych i nadaniem im nowych funkcji.

2. *Turystyczne Śląskie*. W projekcie wymieniono katalog działań zakładających wzrost atrakcyjności Śląska jako regionu turystycznego: tworzenie i rozwój atrakcyjnej oferty turystycznej: Beskidów, Śląska Cieszyńskiego, Jury Krakowsko Częstochowskiej, Krainy Górnej Odry; popularyzację rozpoznawalności i dalszy rozwój marki Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego i Szlaku Orlich Gniazd; upowszechnienie wiedzy na temat unikalnej wartości historycznej i kulturowej Podziemi Tarnogórskich oraz rezerwatu Segiet wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO; rozwój turystyki biznesowej i przemysłu wielkich wydarzeń; popularyzację i rozwój infrastruktury służącej turystyce pielgrzymkowej i turystyce sentymentalno-kulturowej; rozwój turystyki bez barier oraz rozwój bezpieczeństwa na szlakach turystycznych.

3. *Kulturalne Śląskie*, gdzie postuluje się wsparcie edukacji regionalnej, z uwzględnieniem różnorodności kulturowej województwa oraz kreowanie markowych produktów i wydarzeń kultury.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Śląskiego to dokument programowy, który określa konkretne obszary działań, korelując je z założeniami strategii rozwojowej regionu. Obecnie w toku są prace nad utworzeniem nowego RPO WSL, odpowiadającego na wyzwania przyjętej w czerwcu bieżącego roku Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”. Nowy program regionalny będzie nosił nazwę „Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027”. 31 marca 2021 r. Zarząd Województwa Śląskiego przyjął „Wstępny projekt programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027”, określający główne obszary i szczegółowe kierunki działań na rzecz rozwoju województwa w nowej perspektywie unijnego finansowania na lata 2021-2027. Przedmiotem interwencji programu na lata 2021-2027 będą, m.in.: inwestycje w ochronę

terenów cennych pod względem przyrodniczym oraz w infrastrukturę kulturalną i turystyczną. Aktualnie trwają otwarte konsultacje społeczne projektu programu.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego[#]. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego, poprzez jego ścisłe powiązanie ze Strategią Rozwoju Województwa Śląskiego, stanowi kluczowy element zintegrowanego planowania strategicznego. Obowiązujący aktualnie dokument podkreśla kwestię „przestrzeni” jako ograniczonego dobra, wymagającego zrównoważonego wykorzystywania zasobów środowiska naturalnego i kulturowego. Współczesne podejście do problemu środowiska życia człowieka nie ogranicza się wyłącznie do zachowania krajobrazów odziedziczonych i zapobiegania ich niepożądanym zmianom, ale na wywoływaniu zmian przekształcających, które oprócz zachowania *status quo* powodują również twórcze wzbogacenie krajobrazu kulturowego.

W dokumencie przyjęto następujące katalogi działań, istotne z punktu widzenia programu opieki nad zabytkami:

ozachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji; kształtowanie terenów zieleni miejskiej pełniących funkcje rekreacyjne, zdrowotne, estetyczne przyrodnicze;

orewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;

orekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym poprzemysłowych, powojennych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno-gospodarczych);

owielofunkcyjny rozwój na obszarach wiejskich o niskim potencjale glebowym przy zachowaniu walorów przyrodniczych i tradycyjnego krajobrazu rolniczego.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Śląskiego na lata 2018–2021.[#] W Programie sformułowano cele strategiczne i cele operacyjne oraz katalog działań prowadzących do ich realizacji:

CEL STRATEGICZNY I: ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I WŁĄCZENIE GO W PROCESY GOSPODARCZE.

Cel operacyjny 1. Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa (*działania*: weryfikacja zabytków województwa, rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa).

Cel operacyjny 2. Budowa systemu zarządzania zabytkami województwa (*działania*: tworzenie w JST struktur odpowiedzialnych za sprawy dziedzictwa kulturowego stanowiska miejskich i powiatowych konserwatorów zabytków; zarządzanie zabytkami, m.in.: tworzenie elektronicznej bazy danych na temat zabytków, opracowanie programów opieki nad zabytkami, opracowywanie planów zagospodarowania przestrzennego, wykorzystanie ustaleń planów do wprowadzenia zasad ochrony zabytków, powoływanie form ochrony zabytków, realizacja infrastruktury systemu informacji kulturowej i turystycznej, np. organizacja oznakowania drogowego do zabytków, GPS, wydawnictwa informacyjne, strony internetowe, rekomendacja obiektów o wysokich walorach zabytkowych do objęcia ochroną).

Cel operacyjny 3. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze (*działania*: konserwacja i adaptacja zabytków, kreacja markowych produktów turystycznych w oparciu o obiekty zabytkowe).

CEL STRATEGICZNY II: KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO REGIONU.

Cel operacyjny 1. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami (*działania*: wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym, promocja i popularyzacja zabytków i wiedzy o zabytkach).

Cel operacyjny 2. Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami (*działania*: promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami).

III. 3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Bielskiego[#]. Bogactwem regionu bielskiego jest różnorodność dziedzictwa kulturowego typowa dla ziem granicznych. Kultura tych ziem powstawała bowiem na styku wpływów Śląska Cieszyńskiego i Małopolski, na terenach przynależnych w różnych okresach do państwa polskiego, królestwa Czech, monarchii habsburskiej i państwa pruskiego, które zamieszkiwali Polacy,

Niemcy, Żydzi, Czesi oraz potomkowie przybyszów z terenów Niemiec i Niderlandów (unikatowa kultura Wilamowiczana), gdzie przenikały się i mieszały liczne wpływy, tworząc konglomerat tradycji, kultur i religii.

Program opieki nad zabytkami powiatu bielskiego, w perspektywie długofalowej zakłada z jednej strony działania zapewniające zachowanie w jak najlepszym stanie materialnych przejawów różnorodnego dziedzictwa, z drugiej strony - działania nakierowane na promocję zabytków oraz edukację kulturalną, wzmagające świadomość i tożsamość mieszkańców oraz poszerzające wiedzę turystów i przyjezdnych. I tak, w obrębie trzech priorytetów wytyczono następujące kierunki działań:

PRIORYTET 1: Ochrona i Zarządzanie Dziedzictwem Kulturowym Powiatu.

Kierunki Działania: zahamowanie procesu degradacji lokalnych zabytków; systematyczna poprawa stanu zachowania dziedzictwa kulturowego; podnoszenie rangi obiektów i zespołów zabytkowych.

PRIORYTET 2: Kształtowanie Krajobrazu Kulturowego.

Kierunki Działania: powiązanie ochrony zabytków z rozwojem powiatu; ochrona historycznych układów ruralistycznych w połączeniu z ochroną środowiska; rozwój turystyki z wykorzystaniem zasobów dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET 3: Promocja Powiatu z Wykorzystaniem Potencjału Kulturowego.

Kierunki Działania: wzrost poziomu edukacji historycznej nt. regionalnego dziedzictwa kulturowego; promocja lokalnych walorów zabytkowych, tradycji, obrzędów i zwyczajów; zwiększanie atrakcyjności zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne.

Inne programy i dokumenty strategiczne. W przyjętej w 2021 r.[#] *Strategii Rozwoju Powiatu Bielskiego* osobny rozdział poświęcono kulturze, sportowi i turystyce, doceniając rolę zabytków i bogatego dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki i gospodarki regionu. W ramach upowszechniania wiedzy o tradycjach ziemi bielskiej Starostwo rokrocznie organizuje liczne imprezy poświęcone tradycji, historii, zwyczajom, folklorowi i kulturze powiatu. We współpracy ze Słowacją, w ramach programu INTERREG, utworzono domenę internetową z prezentacją „Wirtualne wycieczki w wybranych obiektach zabytkowych polsko-słowackiego pogranicza”. Na liście obiektów znalazł się również Pałac Czeczów w Kozach.

IV. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Koncepcja polityki zrównoważonego rozwoju koncentruje się na podniesieniu jakości życia społeczności przez zaspokojenie najważniejszych potrzeb i zabezpieczenie jej żywotnych interesów. Model takiej gospodarki zakłada odpowiednio i świadomie ukształtowane relacje pomiędzy wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko (nie tylko naturalne ale także wytworzone przez człowieka) oraz jakością życia. To nakłada na władze wymóg harmonijnych działań we wszystkich dziedzinach życia społecznego a więc - zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, odpadami, dziedzictwem kulturowym, kulturą, edukacją, opieką społeczną i zdrowotną, przestrzenią i wszystkim tym, co składa się na otoczenie człowieka. Wszelkie diagnozy, programy, opracowania i projekty sporządzane na poziomie samorządowym muszą więc zakładać synergię działań prowadzących do celu. Dotyczy to także *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kozy na lata 2022-2025*. Dokument opiera się na idei wypracowania propozycji działań współgrających z wytycznymi zawartymi w innych dokumentach strategicznych i planistycznych opracowanych na poziomie gminy.

IV. 1. DOKUMENTY O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM I PROGRAMOWYM

Plan odnowy miejscowości Kozy na lata 2008-2015[#]. Dokument po wstępnym scharakteryzowaniu miejscowości, identyfikuje i analizuje jej zasoby w kontekście możliwych kierunków rozwoju gminy. W następnej kolejności precyzuje zadania inwestycyjne i sposoby aktywizacji lokalnej społeczności oraz proponuje strategię wdrożenia zatwierdzonych planów.

Wśród licznych atutów miejscowości wymieniono jej **walory turystyczne, rekreacyjne i krajoznawcze**. Między nimi, prócz korzystnego położenia, sąsiedztwa rozlicznych atrakcji przyrodniczych i rekreacyjnych, szlaków turystycznych, elementów infrastruktury sportowej i turystycznej, wzmiankuje się również istnienie cennych obiektów zabytkowych oraz bogatą ofertę kulturalną gminy.

Przyjęta wizja rozwoju gminy Kozy określiła obszary, na których należy oprzeć jej dalszy rozwój. Wśród trzech priorytetów rozwojowych, na drugim miejscu znalazł się następujący:

„Podnoszenie atrakcyjności gminy poprzez zwiększanie potencjału edukacyjnego i turystyczno-kulturalnego”.

Jego realizacji ma służyć, m.in.: rozwój miejscowości, jako atrakcyjnego centrum kulturalno-turystycznego, upowszechnianie czynnego wypoczynku wśród lokalnej społeczności, organizacja cyklicznych imprez, promujących gminę Kozy.

Określono konkretne działania, pomocne w osiągnięciu powyższych celów. Wśród nich, ze względu na tematykę niniejszego opracowania, na uwagę zasługują następujące postulaty:

- konserwacja i modernizacja istniejących obiektów infrastruktury turystycznej i kulturalnej;
- modernizacja i rozbudowa miejsc czynnego wypoczynku;
- remont i modernizacja istniejących obiektów infrastruktury edukacji.

Co prawda, nie wymieniono tu *expresis verbis* obiektów dziedzictwa kulturowego, jednak niewątpliwie zabytki i obiekty historyczne mogą być czynnikami silnie oddziałującymi na rozwój turystyki, szeroko pojętej edukacji i kultury. Znalazło to potwierdzenie w praktyce, bowiem efektem przyjęcia powyższych założeń był, m.in.: remont konserwatorski pałacu Czeczów i jego adaptacja na cele kulturalne[#].

Program ochrony środowiska dla Gminy Kozy na lata 2021-2024 z perspektywą lat 2025-2028[#].

W programie sporo miejsca poświęcono walorom przyrodniczym, turystycznym i krajobrazowym gminy Kozy podkreślając, że tworzą one doskonałe warunki do rozwoju turystyki pieszej, rowerowej i motorowej oraz stanowią doskonałą bazę dla rekreacyjnych pobytów weekendowych.

Teren gminy jest zróżnicowany krajobrazowo. Południowa część zalesiona, rozpościera się na pagórkowatym terenie pogórza Beskidu Małego, u podnóża górującego nad miejscowością szczytu Chrobacza Łąka (828 m n.p.m.). Tę część, zasobną w ciekawe okazy flory i fauny objęto w dużej części ochroną (Park Krajobrazowy Beskidu Małego, Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000). Północna i środkową część gminy zajmują tereny zabudowane. Pozostałe, niewielkie niezurbanizowane fragmenty obszaru gminy pokrywają łąki i pola.

Na obszarach chronionych obowiązują zasady ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, ochrony środowiska i krajobrazu, prawidłowej polityki przestrzennej, utrzymania, odnawiania i wzbogacania zasobów przyrodniczych kulturowych i krajobrazowych. Taka polityka zapewnia właściwą ochronę środowiska przyrodniczego, umożliwiając równocześnie rozwój funkcji dydaktyczno-naukowych, turystycznych i rekreacyjnych na tych terenach. Organizowane na terenie gminy działania edukacyjne i promocyjne związane z zagadnieniami środowiska przyrodniczego, jego charakteru, specyfiki i ochrony mają na celu uwrażliwienie mieszkańców na wartości przyrodnicze i krajobrazowe i popularyzują dobre praktyki w sferze ochrony środowiska przyrodniczego.

Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego, za pośrednictwem swojego oddziału w Żywcu, prowadzi na terenie gminy Kozy działania z zakresu edukacji ekologicznej i przyrodniczej, które skierowane są zarówno do młodzieży, jak i dorosłych mieszkańców gminy. Są to warsztaty przyrodnicze o różnorodnej tematyce (np.: gatunki roślin i zwierząt występujące na obszarze PK Beskidu Małego, formy ochrony przyrody, osobliwości przyrodnicze, dobre praktyki życia codziennego mające wpływ na środowisko, itp.), konkursy, akcje ekologiczne, i inne. Instytucja realizuje tym samym swoje obowiązki ustawowe i statutowe związane z ochroną dziedzictwa krajobrazowego i kulturowego regionu.

IV. 2. OPRACOWANIA WYZNACZAJĄCE KIERUNKI POLITYKI PRZESTRZENNEJ GMINY

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kozy.[#] Ochrona dziedzictwa kulturowego jako jedno z zadań własnych samorządów, realizowane jest, m. in. poprzez określenie właściwej polityki przestrzennej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy a następnie poprzez ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Studium to dokument kreujący politykę przestrzenną gminy i lokalne zasady zagospodarowania przestrzeni. Zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kozy” uwzględniono okoliczności wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz określono obszary oraz zasady ochrony.

W części Studium dotyczącym uwarunkowań polityki przestrzennej gminy, w rozdziałach poświęconych środowisku kulturowemu omówiono skrótowo rozwój przestrzenny miejscowości oraz scharakteryzowano zasób jej dziedzictwa kulturowego. Autorzy wymienili obiekty zabytkowe objęte wpisem do rejestru zabytków oraz inne obiekty z różnych względów znaczące dla historii i kultury gminy (wymienione gminnej ewidencji zabytków). W wyniku analizy układu przestrzennego gminy i zachowanej struktury zabudowy wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej: pełnej (strefa A), częściowej (strefa B), ochrony krajobrazu (K) oraz strefy ochrony i obserwacji archeologicznej (W i OW), określając dla każdej z nich rygory i właściwe zasady działania.

W części omawiającej kierunki polityki przestrzennej gminy odnoszące się do problematyki dziedzictwa kulturowego nakreślono jej podstawowy cel, jakim jest **zachowanie i wyeksponowanie wartościowych zasobów dziedzictwa, decydujących o tożsamości kulturowej gminy oraz kształtowanie oblicza gminy atrakcyjnego zarówno dla mieszkańców, jak i przyjezdnych.**

Przyjęty cel determinował opracowanie szczegółowych i rygorystycznych zasad ochrony dziedzictwa. Szczegółowe zapisy znalazły się w dalszym ciągu dokumentu i dotyczą zarówno ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, jak i dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej.

Na zakończenie autorzy Studium podkreślili jeszcze raz konieczność zachowania walorów krajobrazowych, szczególnie w południowej i środkowej części gminy i zaproponowali uwypuklenie tej kwestii w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego przez wyróżnienie panoram widokowych i stref ekspozycyjnych odpowiadających historycznym punktom widokowym.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego[#]. Zapisy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy dotyczące ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i zabytków realizuje się poprzez ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia takie posiadają status prawa miejscowego i, w świetle art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, stanowią formę ochrony prawnej zabytków. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w ramach procedury ich sporządzania są obligatoryjnie uzgadniane z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, które reprezentowane są zazwyczaj przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycję przestrzenną o walorach zabytkowych, wyznaczoną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszary o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz, itp. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobrazu kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku[#]. Plany miejscowe określają za pomocą zakazów i nakazów zasady postępowania wobec obiektów i obszarów chronionych. I tak miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Kozy ustanawia poniższe przepisy.

W **strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej**, gdzie znalazły się obiekty objęte wpisem do rejestru zabytków, ustalono następujące rygory:

- 1) całkowitą ochronę istniejącej substancji zabytkowej;
- 2) konserwację i rewaloryzację obiektów kubaturowych oraz terenów zieleni;
- 3) utrzymanie historycznego przebiegu układu komunikacyjnego oraz kształtu istniejących działek;
- 4) zakaz nadbudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych;
- 5) zakaz wprowadzania nowej zabudowy;
- 6) nakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach objętych wpisem do rejestru zabytków zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dla **obiektów z gminnej ewidencji zabytków** ustalono:

- 1) obiekty architektury i budownictwa:

- a) nakaz zachowania historycznych cech stylowych budynków w szczególności: gabarytów i formy obiektów, geometrii i pokrycia dachów, wystroju elewacji i detali architektonicznych, podziału architektonicznego elewacji (rozmiar, kształt i rozmieszczenie otworów),
- b) możliwość zmiany sposobu użytkowania istniejących obiektów, zgodnego z przeznaczeniem ustalonym w planie, pod warunkiem zachowania ich charakterystycznych cech stylowych,
- c) nakaz zachowania otoczenia obiektów w granicach działki wraz ze starodrzewem i zielenią komponowaną, ogrodzeniami zabytkowymi i nawierzchniami,
- d) zakaz umieszczania na elewacjach tablic i urządzeń reklamowych agresywnych w formie a także urządzeń technicznych pogarszających walory ekspozycyjne obiektów,
- e) dopuszcza się możliwość rozbiórki obiektu w przypadku utraty wartości historycznych, estetycznych i architektonicznych lub złego stanu technicznego;

2) obiekty małej architektury (kapliczki, figury, krzyże przydrożne):

- a) nakaz zachowania obiektu wraz z zabytkowym starodrzewem wkomponowanym w jego otoczenie,
- b) nakaz utrzymania istniejącej formy, detalu architektonicznego obiektu, a także w przypadku jego renowacji zastosowanie materiałów wykończeniowych dostosowanych do pierwotnego wykończenia;

3) zabytkowe cmentarze:

- a) nakaz utrzymania historycznych układów dróg i alejek,
- b) nakaz zachowania i rewitalizacji kompozycji oraz jej elementów (zabytkowe nagrobki, kaplice, krzyże, starodrzew, mała architektura, zabytkowe ogrodzenia).

Ochronie podlegają **stanowiska archeologiczne** znajdujące się na terenie gminy i wyszczególnione w wykazie zabytków archeologicznych. Granice stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych obejmują:

- 1) obszary o promieniu 40 m od centrum stanowiska dla stanowisk o punktowej lokalizacji;
- 2) obszary określone szczegółowo na rysunku planu.

Ponadto, w granicach stref ochrony konserwatorskiej ustalono, co następuje:

- 1) zachowanie zasadniczych elementów historycznego rozplanowania oraz stylowej architektury zabytkowej;
- 2) rewitalizację zdewastowanych terenów, utrzymanie oraz realizację zieleni urządzonej;
- 3) zachowanie przebiegu historycznych ciągów komunikacyjnych;
- 4) zharmonizowanie nowej zabudowy z historycznym kontekstem urbanistycznym i architektonicznym w zakresie usytuowania i gabarytów obiektów;
- 5) zakaz lokalizacji masztów, wież itp. budowli o wysokości przekraczającej wysokość istniejącej zabudowy.

V. KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY KOZY

V. 1. CHARAKTERYSTYKA GMINY

Położenie i dane administracyjne. Kozy - gmina wiejska w pd.-wsch. części województwa śląskiego, we wsch. części powiatu bielskiego. Siedzibą gminy jest jedyna jej miejscowość - Kozy. Rzeźba terenu gminy jest bardzo urozmaicona. Część południową stanowi fragment pasma górskiego Beskidu Małego (masyw Chrobaczej Łąki i Groniczeków) reprezentujący krajobraz średnich gór, wznoszących się nad obszarem Pogórza. Tereny te, z wyoblonymi wierzchołkami, zalesione, przecinane licznymi ciekami wodnymi dorzecza Soły (Czerwonka, Kozówka, Pisarzówka, Leśniówka), stanowią o atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej gminy. Pozostała część obszaru to pofałdowana wysoczyzna o krajobrazie typowej wyżyny.

Gmina zajmuje obszar 26,9 km². Od zach. sąsiaduje bezpośrednio z głównym ośrodkiem administracyjnym i gospodarczym tej części województwa śląskiego - Bielskiem-Białą, miastem na prawach powiatu, siedzibą diecezji bielsko-żywieckiej i głównym miastem aglomeracji bielskiej. Z pozostałych stron graniczy z innymi gminami powiatu bielskiego i żywieckiego (od pd.-wsch.) a na niewielkim odcinku pn.-wsch. - z gminą Kęty, leżącą już na obszarze województwa małopolskiego.

Gmina Kozy na mapie powiatu bielskiego

Wieś składa się z szesnastu integralnych części, w większości wydzielonych historycznie i noszących utrwalone w tradycji nazwy, m.in.: Bagrówka, Dolna i Górna Wieś, Folwark, Gaje, Flaki, Kamienna Łąka, Krzemionki, Mała Kępa, Małe Kozy, Zagroda, Pasieki. Po wojnie krajobraz miejscowości wzbogacił się o nowe osiedla, których mieszkańcy przybyli z miejscowości zlikwidowanych w wyniku budowy sztucznych zbiorników wodnych: Międzybrodzkiego i Czernichowskiego. Otrzymały one nazwy: Osiedle Północ i Osiedle Sto.

Komunikacja. Gmina dysponuje rozbudowaną siecią komunikacyjną i sprawnie działającym transportem publicznym. Rozciąga się po obu stronach drogi krajowej nr 52, która przecina ją w połowie, biegnąc z Bielska-Białej do Krakowa. Droga jest odcinkiem dawnego historycznego bitego traktu pocztowo-handlowego, który wiódł z Wiednia do Lwowa i zwany był „traktem cesarskim” lub, bardziej swojsko: „cesarką”. Równolegle do szosy 52, na pn. od niej, przez miejscowość biegnie odcinek linii kolejowej nr 117 z Bielska-Białej do Kalwarii Zebrzydowskiej. Stale rosnący ruch samochodowy stanowi znaczne obciążenie dla drogi nr 52, noszącej w granicach gminy nazwę ulic: Bielskiej i Krakowskiej. Częściowe odciążenie dla zatłoczonej trasy stanowią ulice: Jana III Sobieskiego i Kęcka (Bielsko-Biała - Kęty). Komunikację wewnętrzną zapewnia gęsta sieć ulic, z wychodzącymi poza granice gminy na pn.: Przeczną i Nadbrzeżną, które w pd. części gminy kończą swój bieg na stokach górskich, przekształcając się w szlaki turystyczne.

Demografia. Kozy cieszą się statusem najliczniejszej wsi w Polsce. Populacja gminy rośnie systematycznie od 1995 r. i w 2021 r. wyniosła 13 116 mieszkańców, co oznacza wzrost o ponad 2,5 tys. w ciągu ostatniego ćwierćwiecza. Miejscowość cechuje też duża gęstość zaludnienia - 478,2 osoby na km² i korzystna struktura demograficzna, z przeważającą liczbą ludności w wieku produkcyjnym (59,3 %). Przyrost naturalny, obecnie ujemny (współczynnik przyrostu -2,5, przy średniej dla kraju -3,2), jeszcze w 2018 r. miał wartość dodatnią.

Gospodarka. Na przestrzeni wieków Kozy z wsi rolniczej przekształciły się w typową miejscowość podmiejską, stanowiącą zaplecze dla sąsiedniej metropolii. Oprócz rolnictwa rozwijało się tu również rzemiosło, jednak w przeciwieństwie do sąsiedniego Bielska-Białej, gdzie królowało tkactwo, Kozy znane były ze swoich cieśli i murarzy. Warunki geologiczne pozwoliły również na rozwój przemysłu wydobywczego i wapienniczego. Do dziś zachował się nieczynny kamieniołom i pozostałości pieców wapiennych. Obecnie struktura zawodowa gminy kształtuje się następująco: 17,4% aktywnych zawodowo mieszkańców gminy Kozy pracuje w sektorze rolniczym (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), 45,9% w przemyśle i budownictwie, a 17,7% w sektorze usługowym (handel, naprawa pojazdów, transport, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja) oraz 1,4% - w sektorze finansowym (działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości). Wśród osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w gminie Kozy najczęściej deklarowanymi rodzajami działalności są handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych oraz budownictwo (18.7%).

Na terenie gminy swoją siedzibę ma również od 1997 r. placówka naukowo-badawcza Instytutu Metalurgii i Inżynierii Materiałowej Polskiej Akademii Nauk w Krakowie - Laboratorium Fotowoltaiczne, które mieści się w dawnej willi Grabowskich. Prace naukowo-badawcze prowadzone w laboratorium są ukierunkowane na opracowywanie i wykorzystanie nowych materiałów do ogniw i modułów fotowoltaicznych oraz opracowywanie struktur fotowoltaicznych w oparciu o krzem krystaliczny, materiały perowskitowe i tlenkowe. Przemysł natomiast reprezentują: fabryka EkaMedica, jeden z wiodących w kraju producentów suplementów diety (np. soków z pokrzywy, karczocha, ostropestu, granatu, aronii, czarnego bzu) oraz fabryka opłatków i komunikantów, której wytwórczość znana także poza granicami Polski, związana jest z historią Kóz.

Środowisko przyrodnicze. Gmina Kozy stanowi obszar o bogatej bioróżnorodności. Południową część Kóz pokrywa zwarty kompleks leśny o powierzchni ponad 38 % obszaru gminy. Są to w górnych partiach grądy i olsy a w niższych - buczyna i bór jodłowo-świerkowy. Teren gminy opada ku pn., gdzie na obszarze zabudowanym i wykorzystywanym rolniczo, charakterystycznymi zbiorowiskami zieleni wysokiej są kępy drzew i zadrzewienia śródpolne oraz zieleń kształtowana: pasy zieleni przydrożnej, zieleń przydomowa, parkowa i cmentarna. Obszary zieleni niskiej reprezentowane są przez łąki, przy ciekach podmokłe, bogate w okazy fauny i flory. Ze względu na walory przyrodnicze i krajobrazowe na terenie gminy wprowadzono dwie, przewidziane prawem **formy ochrony przyrody**:

1. *Park Krajobrazowy Beskidu Małego wraz z otuliną*, utworzony rozporządzeniem nr 9/98 Wojewody Bielskiego; powierzchnia parku - 1050 ha, powierzchnia otuliny - 165 ha.

2. *Specjalny Obszar Ochrony Siedisk Natura 2000 PLH40023 „Beskid Mały”*; zajmuje powierzchnię 686 ha w grupie górskiej: Czupiel – Gaiki - Groniczek - Chrobacza Łąka.

W celu zapewnienia warunków dla właściwych form ochrony, przy równoczesnym rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnych, na terenach chronionych stosuje się zasady ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, ochrony środowiska i krajobrazu, utrzymania, odnawiania i wzbogacania zasobów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych.

Na terenie gminy Kozy nie występują, poza wymienionymi, inne formy ochrony elementów środowiska przyrodniczego, nie ustanowiono również pomników przyrody ożywionej ani nieożywionej. Jednak w wyniku przeprowadzonej w 1994 r. waloryzacji środowiska przyrodniczego, wskazano potrzebę objęcia ochroną innych obiektów i obszarów.

Turystyka. Malownicze położenie Kóz i sąsiedztwo atrakcyjnego turystycznie regionu Beskidów, ze stolicą regionu o bogatej historii oraz z licznymi miejscowościami o ugruntowanej opinii kurortów, stwarza doskonałe warunki do rozwoju funkcji rekreacyjno-turystycznych. Władze gminy przykładają dużą wagę do działań rewitalizacyjnych i remontów obiektów zabytkowych (zespół pałacowo-parkowy) oraz do rozwoju infrastruktury turystycznej - liczne pieszce i rowerowe szlaki turystyczne i kulturowe, popularyzując Kozy poprzez przemyślane działania promocyjne - organizacja imprez i wydarzeń prestiżowych także w skali powiatu (Dni Powiatu Bielskiego) i województwa (Dożynki Województwa Śląskiego). Obiektem przyciągającym turystów do Kóz stał się **odrestaurowany pałac Czeczów, otoczony przez zabytkowy park** - miejsce spotkań i odpoczynku mieszkańców a zarazem prężnie działający ośrodek kultury.

Południową część gminy przecinają liczne **szlaki turystyczne**, z tzw. „szlakiem papieskim”, który kończy się przy schronisku pod szczytem Chrobaczej Łąki. Dużą atrakcją turystyczną Kóz jest teren dawnego **kamieniołomu**, w którym do 1994 r. pozyskiwano piaskowiec. Atrakcyjne przyrodniczo miejsce cechuje się **bogactwem fauny i flory i malowniczymi urwiskami między którymi połyskuje niewielkie jezioro**. Półki skalne potężnych wyrobisk dają rozległą panoramę nie tylko na Kozy i Bielsko-Białą. W 2012 r. teren kamieniołomu został ogłoszony **drugim cudem Beskidu Małego**.

Kultura. Historia miejscowości sięga początków XII w. Zachowane zasoby obiektów dziedzictwa kulturowego i zabytków są świadectwem intensywnego rozwoju osadnictwa na przestrzeni wieków. W ostatnich latach władze gminy nasiliły działania mające na celu przywrócenie świadomości mieszkańców obiektów i faktów historycznych, które odegrały ważną rolę w rozwoju wsi. Najbardziej spektakularnym przykładem jest rewitalizacja założenia pałacowo-parkowego Czeczów, rodziny, która odcisnęła znaczące piętno w historii miejscowości i całego regionu. Świadczy o tym także bogata oferta kulturalna i prężnie działające instytucje kultury: dom kultury, biblioteka publiczna i izba historyczna, które stanowią katalizator i zarazem bazę miejscowych inicjatyw twórczych oraz badań nad historią lokalną. Duże sale pałacu: widowiskowa i koncertowa przyciągają wystawców i organizatorów różnorodnych imprez kulturalnych i sportowych, często o charakterze ponadgminnym.

Cyklicznie odbywają się imprezy promujące dorobek gminy oraz stwarzające okazje do wspólnej biesiady (Dni Kóz, Dożynki Gminne). Wydarzeniami są także liczne festiwale, okolicznościowe wystawy, konkursy, turnieje, rajdy, spotkania tematyczne. Oprócz wydawnictw okolicznościowych promujących miejscowość wydawane są także: gminny miesięcznik samorządowy „Koziańskie Wiadomości” i rocznik Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Kóz w postaci „Zeszytów Społeczno-historycznych Gminy Kozy”. Towarzystwo od 1993 r. prowadzi badania nad historią i kulturą Kóz, których efekty publikowane są w kolejnych Zeszytach. Upowszechnia także lokalną historię przez spacer historyczny, konkursy, pogadanki i wykłady dotyczące problematyki związanej z szeroko rozumianym dziedzictwem historycznym..

<http://podroze.onet.pl/ciekawe/kozy-najwieksza-wies-w-polsce-historia-atrakcje-ciekawostki/4hxr8> **Finanse gminy Kozy.** Suma wydatków z budżetu gminy Kozy wyniosła w 2020 r. 81,4 mln złotych, co daje 6,2 tys złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to wzrost wydatków o 20,2% w porównaniu do roku 2019. Największa część budżetu gminy - 30%, została przeznaczona na oświatę i wychowanie, w dalszej kolejności znalazły się rolnictwo i łowiectwo (13.3%) oraz administracja publiczna (8%). Kultura i ochrona dziedzictwa kulturowego pochłonęły w 2020 r. 1,8 mln złotych, co w przeliczeniu na jednego mieszkańca dało kwotę 134,3 zł i stanowiło 2,2% budżetu gminnego. Była to najwyższa wydana na ten cel kwota od 2013 r.

Suma dochodów gminy Kozy wyniosła w 2020 r. 88,7 mln złotych, co daje 6,8 tys złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to wzrost dochodów o 19.4% w porównaniu do roku 2019. Dział klasyfikacji budżetowej „Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego” miał również swój udział w wytworzeniu tego dochodu, zasilił budżet kwotą 722 tys. zł, stanowiącą 0,1% dochodu całkowitego gminy.

V. 2. HISTORIA I ROZWÓJ PRZESTRZENNY GMINY KOZY.

Kozy, nazywane pierwotnie *Dwye Kozye* (Duabuscarpis), są jedną z najstarszych osad na terenie księstwa oświęcimskiego. Ich historia sięga XIII wieku, kiedy to książę oświęcimski Władysław I na ziemiach wcześniej

splądrowanych przez Tatarów w 1241 r. założył na prawie magdeburskim osadę zasiedloną niemieckimi kolonistami.

Istnieją trzy legendy powstania nazwy wsi. Pierwsza cofa jej historię właśnie do czasów tatarskiego najazdu. Wg legendy z pogromu ocalały tylko dwie kozy. Natknąwszy się na nie, uszczęśliwiony książę oświęcimski zakrzyknął: „dwye kozye!” i ten okrzyk dał nazwę osadzie, która tu powstała.

Inne tłumaczenie nazwy nawiązuje do łowiectwa, głównego sposobu utrzymania dawnych mieszkańców, którzy polowali, m.in. na sarny nazywane kozami. Jednak najbardziej prawdopodobną wersją wydaje się być ta, mówiąca o dwóch sąsiednich polanach, na których istniały dwie osady o nazwach Kozy Dolne i Kozy Górne. Do końca XVIII w. każda z nich miała swojego wójta i innego właściciela, choć należały do jednej parafii, wzmiankowanej od 1326 r. w wykazie dziesięciny papieskiej, jako *Duabuscapris seu Siffridivilla*.

Wśród licznych właścicieli obu części wsi wymienić można przedstawicieli rodów Szłopów, Gierałtowskich, Russockich, Reyów, Jordanów, Humborgów, Kluckich, wreszcie i Czeczów de Lindenwald. Kilku z nich należy poświęcić nieco uwagi.

W XV wieku dziedzicem wsi Dwiekozy był Mikołaj Szłop z Dębowca i Kóz, który zasłużył się staraniami przyłączenia ziem księstwa Oświęcimsko-Zatorskiego, wcześniej władztwa czeskiego, do Korony Polskiej. W początkach XVI w. powstał w centrum wsi nowy drewniany kościół (o pierwszym kościele brak informacji), który służył wiernym do 1900-ego r. Ówczesny właściciel wsi Bartłomiej z Brzezowic i Kozłowa ufundował w latach 1516-1520 dla świątyni, bezcenny dziś zabytek - drewniany polichromowany strop, przechowywany obecnie w Muzeum Narodowym w Krakowie.

W latach 1650-85 Dolne Kozy były własnością Władysława Reja, prawnuka Mikołaja, polityka, dyplomaty i dworzanina królowej Marii Ludwiki i zaufanego popiecznika Michała Korybuta Wiśniowieckiego, który pozostawił po sobie w Kozach ślad w postaci zachowanej do dziś, choć w bardzo złym stanie, imponującej czworobocznej owczarni z utwardzonym dziedzińcem. Zaslugą Rejów było także otwarcie w 1658 r. szkoły parafialnej.

Po przejęciu majątku w Kozach przez Spytkę Jordana, wieś weszła w okres prosperity. Nastąpił rozkwit rzemiosła, powstała murowana zabudowa wsi - zabudowania folwarczne, karczmy, cegielnia i browar. Dodatkowo, dobrą koniunkturę gospodarczą dla całego regionu zapewniła budowa „gościńca cesarskiego”²⁸, przebiegającego tuż obok zabudowań dworskich. Położenie wsi na tym ważnym szlaku monarchii austro-węgierskiej, łączącym Wiedeń ze Lwowem, zwanym potocznie „cesarką”, przyczyniło się do znacznego rozwoju miejscowości w XVIII w. Za czasów wnuka Spytki, Karola, podjęto przebudowę dworu, który uzyskał postać neoklasyzystyczną (1839), powstał również park dworski z okazałym platanem.

Od 1880 r. w Kozach pojawił się nowy właściciel Hermann Czecz de Lindenwald, pochodzący ze spolonizowanego rodu austriackiego, znany w Galicji działacz polityczny (stronnictwo stańczyków) i gospodarczy. Wszedł on w posiadanie majątku dzięki małżeństwu z Wilhelminą Klucką, córką ówczesnego właściciela.

W 1888 r. uruchomiono linię kolejową biegnącą przez Kozy z Bielska do Krakowa, co było kolejnym znaczącym czynnikiem rozwojowym miejscowości. Uruchomiono wówczas pierwsze zakłady przemysłowe: rozlewnię piwa, wapienniki, kamieniołom a później także tartak parowy. W czasie I wojny światowej w Kozach stacjonowały wojska Józefa Piłsudskiego, a sam Komendant był goszczony na obiedzie we dworze.

Katolicka parafia w Kozach miała swój epizod protestancki. W poł. XVI w. kościół zamieniono na zbór protestancki wyznania kalwińskiego. Stało się tak za sprawą ówczesnych właścicieli, Russockich, wyznawców kalwinizmu. W 1658 r. świątynia została przywrócona katolikom, jednak część mieszkańców Kóz pozostała wierna protestantyzmowi. W wyniku prześladowań religijnych 1770 r. ok. 300 Kozian uciekło pod eskortą pruskich dragonów na ziemie książąt pszczyńskich w okolice dzisiejszych Tychów, gdzie mogli bez przeszkód praktykować swoją religię.

W I poł. XVI w. Kozy liczyły ok. 240 osób, które zamieszkiwały 40 domów. Przed II wojną światową zamieszkiwało tu ok. 5400 osób. Dziś liczba mieszkańców przekracza 13000 i systematycznie rośnie. Od końca XX w. Kozy rozwijają się dynamicznie, plasując się w czołówkach rankingów gmin i samorządów w Polsce.

Odrębną gminą miejscowość stała się w 1954 r.

Czynniki historyczne istotne dla rozwoju krajobrazu kulturowego gminy. Charakter krajobrazu kulturowego gminy Kozy determinuje **położenie geograficzne** na terenach podgórskich i górskich, u podnóża

Beskidu Małego, na głównym szlaku handlowym dawnej Galicji oraz **położenie geopolityczne** – jest to teren historycznego pogranicza - w różnych epokach, w różnym stopniu, poddawany wpływom graniczących ze sobą państw: Prus, Austro-Węgier, Czech i Polski, co odcisnęło znaczące piętno na życiu, gospodarce i kulturze miejscowej społeczności. Od czasów nowożytnych duży wpływ na rozwój miejscowości miało również **sąsiedztwo dużego, dynamicznie się rozwijającego ośrodka miejskiego** - Bielska. Silnym bodźcem kulturowym były **burzliwe losy tej ziemi**. Efektem wojen, konfliktów na tle politycznym, ekonomicznym, narodowościowym, religijnym oraz zmian w przynależności państwowej była ekspansja rozmaitych kultur.

V. 3. MATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY.

V. 3.1. Układ przestrzenny.

Układ przestrzenny. Rozproszony, nieregularny układ przestrzenny wsi Kozy wskazuje na to, że miejscowość utworzyło kilka osad, których zabudowę warunkował przebieg dróg lub dominujące funkcjonalnie obiekty. W średniowieczu osadnictwo koncentrowało się południkowo, wzdłuż drogi łączącej dwie najstarsze części wsi - dolną i górną. W XIV w. na pd. od wsi wzniesiono ufortyfikowany zamek, wkrótce zburzony, którego pozostałości odkryto podczas badań archeologicznych. Okoliczne mniejsze osady w sposób naturalny ciążyły do centrum, gdzie swoją siedzibę miała administracja świecka (dwór) i kościelna (kościół parafialny). Nosiły one zwyczajowe nazwy, które przetrwały do dziś. Centralna część wsi wykazuje pewną regularność kompozycji - układ przestrzenny oparty był na osiach komunikacyjnych, które tworzyły przecinające się pod kątem prostym drogi przebiegające z zach. na wsch. (Lipnik -Bujaków, Krzemionki - Kęty) i z pn. na pd. (Dolna Wieś - Górna Wieś i Pisarzowice - Kozy Centrum), przy czym pierwotna, średniowieczna linia zabudowy biegła południkowo, wzdłuż drogi łączącej dwie osady, które dały początek dzisiejszej miejscowości - Kozy Górne i Dolne (widoczne to jest jeszcze na mapie z 1906 r.). Później dopiero, wraz z budową głównego traktu galicyjskiego „drogi cesarskiej”, zyskała na znaczeniu droga łącząca Kozy z Białą. Wymienione drogi wyznaczają czworobok centralnej zabudowy wsi, która z czasem rozprzestrzeniała się we wszystkich kierunkach, łącząc się z sąsiednimi małymi osadami (Flaki, Folwark, Bagrówka, itd.). Główny kwartał zabudowy wsi z zespołem dworskim i kościelnym, ograniczony jest od pd. z „cesarką”, od pn. natomiast, przebiegającą równolegle linią kolejową.

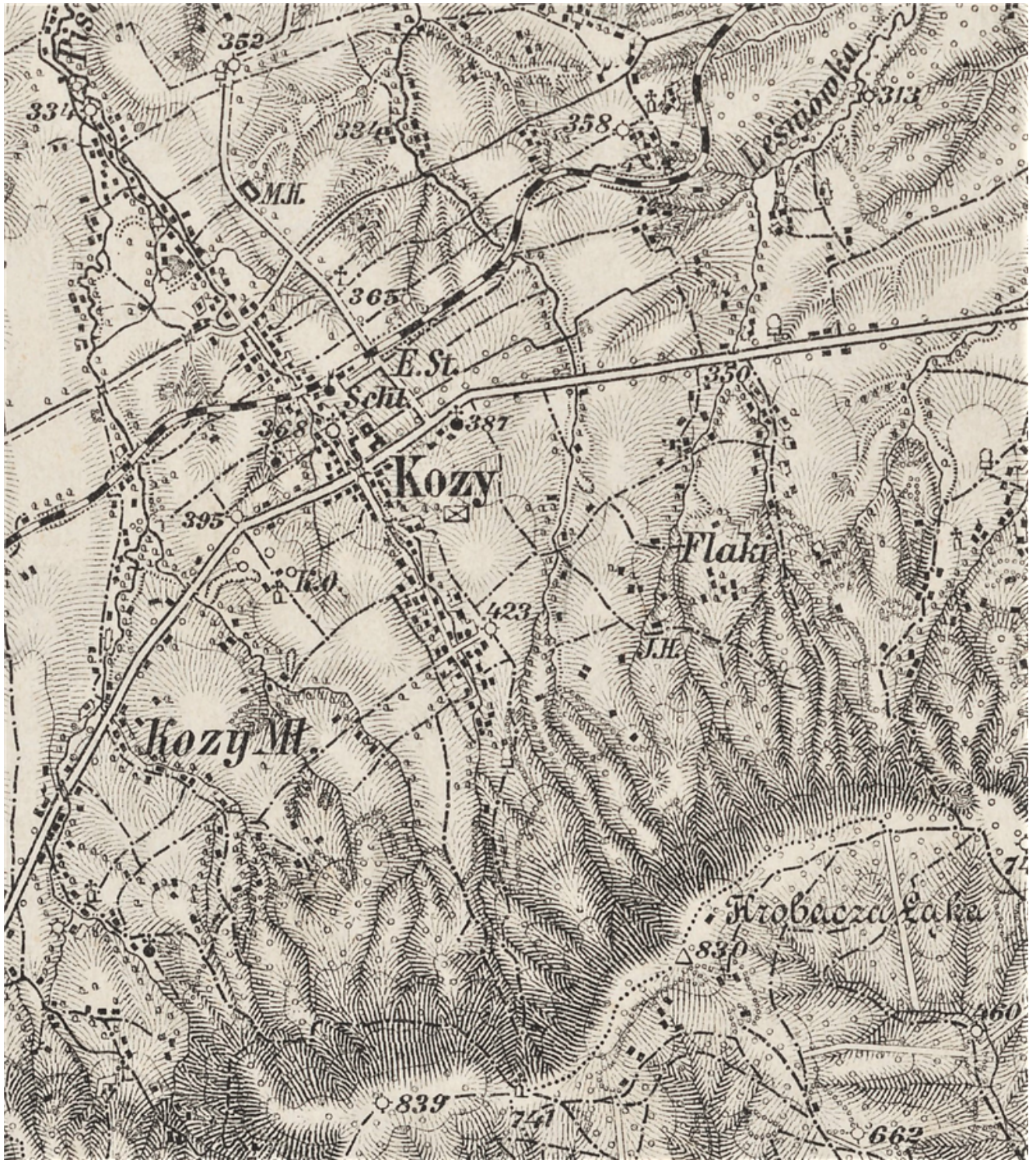
Analiza układu przestrzennego pozwala stwierdzić że w krajobrazie kulturowym wsi zachowało się wiele elementów historycznych, do których można zaliczyć:

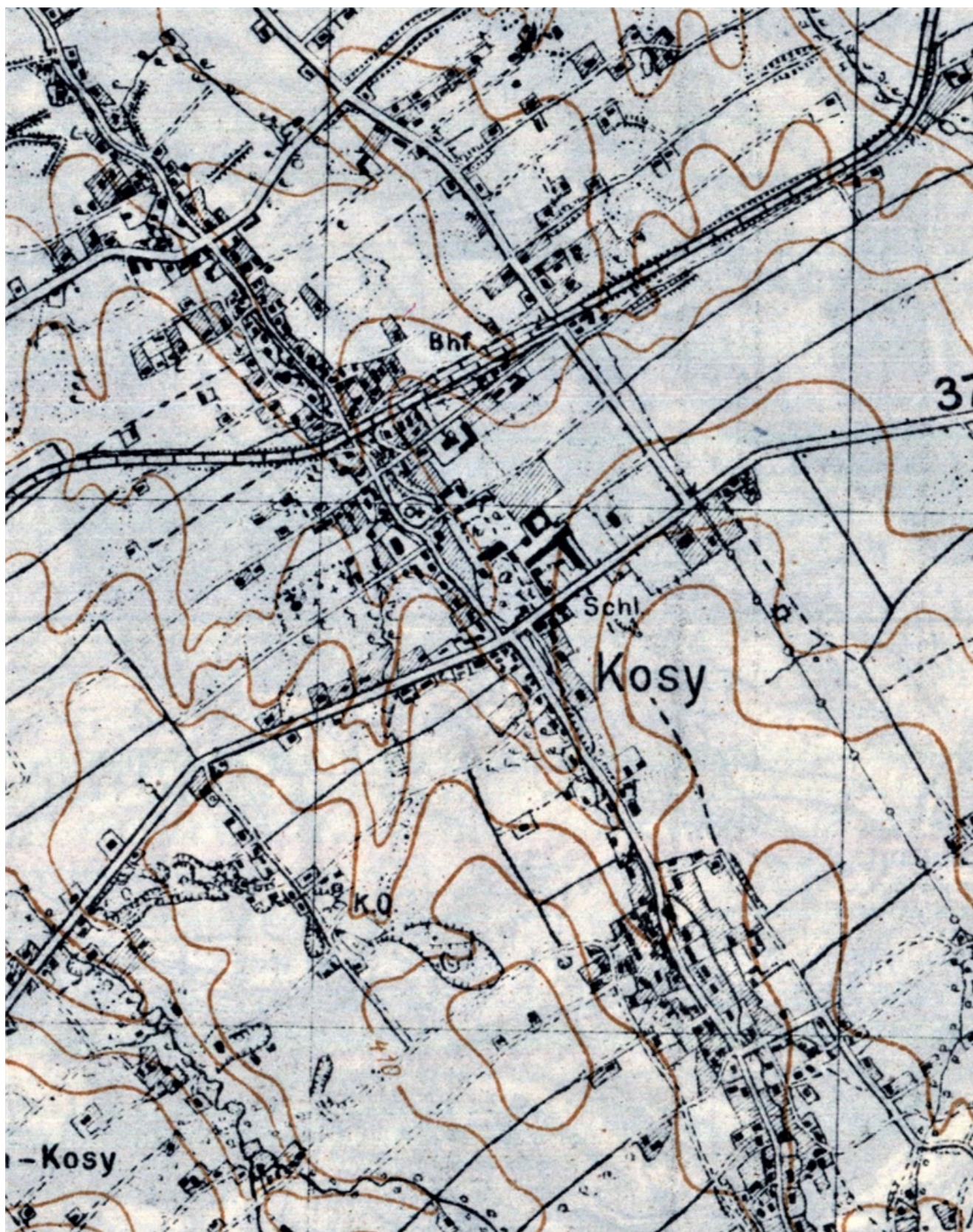
- główny układ komunikacyjny, rozwijający się od średniowiecza (oś pn.-pd.) i nowożytnym (trakt cesarski wsch.-zach.);

- wewnętrzny układ drogowy wsi, oparty na podziałach historycznego rozłogu pól;

- hierarchię kompozycyjną, z dominacją centrum ukształtowanego ostatecznie XVIII i XIX w., gdzie rozlokowano zespoły obiektów władzy świeckiej i kościelnej - zespół dworski i zespół kościelny, obiekty użyteczności publicznej;

- zagrodową zabudowę wiejską.

Fragment mapy austriackiej z 1906 r.

Fragment mapy pruskiej z 1939 r.

V. 3.2. Gminna Ewidencja Zabytków[#] i rejestr zabytków Gminy Kozy.

GEZ jako podstawowe narzędzie do rozpoznania zasobu i stanu zabytków nieruchomych, pełni istotną rolę w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz w kształtowaniu środowiska gminy

. Otwarty charakter ewidencji powoduje, że ilość wprowadzonych do niej obiektów stale podlega zmianom. Utworzona w 2013 r. **Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Kozy** liczy aktualnie **170 obiektów**. Wśród obiektów ujętych w GEZ, prócz budynków, znalazły się również elementy małej architektury związane z kultem religijnym (kapliczki i krzyże przydrożne), 2 cmentarze jeden zespół zieleni urządzonej oraz 12 stanowisk archeologicznych.

Ewidencja poddana została weryfikacji na potrzeby powstającego Programu Opieki nad Zabytkami. W trakcie prac terenowych ujawniono ubytki w zasobie zabytkowym. Ponadto wizja w terenie ujawniła przekształcenia w formie architektonicznej części obiektów, do których doszło w ciągu ostatniej dekady. W większości wypadków chodzi o zmiany związane z remontami budynków: wymiana tynków, ocieplenie i zmiana kolorystyki elewacji, zmiana pokrycia dachowego. Niektóre ingerencje w formę budynku są na tyle istotne, że doprowadziły do jego całkowitego przekształcenia (ul. Beskidzka 42).

W związku z tym autorzy Programu rekomendują uzgodnienie z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Katowicach O/Bielsko-Biała rzeczywistego stanu ewidencji. Zaobserwowane zmiany znalazły odzwierciedlenie w dokumentacji fotograficznej dotyczącej przekształconych obiektów i w liście propozycji, jakie autorzy dołączyli do zweryfikowanej ewidencji.

I tak, postuluje się wyłączenie z ewidencji następujących obiektów:

- ul. Cmentarna, - kostnica na cmentarzu - dawny drewniany budynek zastąpiono murowanym,
- ul. Folwarczna 2 - budynek gospodarczy - wyburzony,
- ul. Młyńska 16 - wyburzony, w trakcie budowa nowego obiektu,
- ul. Nadbrzeżna 42 - wyburzony, w trakcie budowa nowego obiektu,
- ul. Witosa 6 - obiekt w ruinie, opuszczony, pozbawiony dachu.

Rejestr zabytków. Na terenie gminy Kozy **osiem obiektów zostało objętych ochroną prawną w postaci wpisu do rejestru obiektów zabytkowych województwa śląskiego**. Są to: *elementy zespołu dworskiego przy ul. Krakowskiej 7* (pałac Czeczów, dwie oficyny dworskie, zabudowa folwarczna (ob. poczta) i park krajobrazowy z lodownią) a oprócz nich: *dwór Grabowskich*, przy ul. Krakowskiej 22, *stodoła pod św. Florianem* (najstarsza zachowana budowla we wsi) i *zabudowa folwarczna przy ul. Szkolnej*[#].

Proponuje się również rozważenie wpisania do rejestru kilku obiektów istotnych dla historii wsi. Znaczenie niektórych z nich zostało docenione przez oznakowanie ich tablicami informacyjnymi. Propozycje dotyczą, m.in.: kościoła parafialnego pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza, „domu sukienników” na Brzozowej, karczmy Flaki z 1828 r. na Krakowskiej 99, karczmy w Małych Kozach na ul. Bielskiej 186, wzniesionej w l.80.XVIII w., czy karczmy Pod Wołem na ul. Sobieskiego 43.

V. 3.3. Zabytki architektury i budownictwa.

We wsi zachowało się sporo zabudowy historycznej, w większości pochodzącej z okresu 1850-1930. To, w dużej mierze zabudowa mieszkalno-zagrodowa, inne budynki mieszkalne oraz pozostałości zabudowy folwarcznej, budynki użyteczności publicznej i dawne obiekty usługowo-gastronomiczne. Atrakcyjnie pod względem formy prezentują się także bardziej reprezentacyjne kategorie architektoniczne.

Architektura rezydencjonalna. Reprezentantem architektury dworskiej a zarazem perłą turystyczną Kóz jest odrestaurowany i zmodernizowany w l. 2013-2015 *zespół dworski*, z neoklasycystycznym pałacem Czeczów i towarzyszącymi mu oficynami, który otacza niewielki park o swobodnej kompozycji, z okazem imponującego 200-letniego platana,. Zespół został zaadaptowany do nowych funkcji i pełni obecnie rolę głównego centrum kulturalno-rekreacyjnego miejscowości. Dwór klasycystyczny, wzniesiony w kilku etapach, w obecnej formie pochodzi z ok. 1795 z dobudowaną w 1849 r. neogotycką kaplicą.

Do tej kategorii zaliczyć należy również *willę Grabowskich*, neobarokowy obiekt otoczony parkiem, wzniesiony w okresie międzywojennym. Willa wybudowana przez administratora dóbr kózkich, Jana Czadernę, po jego śmierci w 1925 została sprzedana hrabiemu Stanisławowi Grabowskiemu, obecnie mieści się w niej Laboratorium Fotowoltaiczne Instytutu Metalurgii i Inżynierii Materiałowej PAN.

Pałac Cieczów. Willa Grabowskich

Zabytki sakralne i związane z kultem religijnym. Pierwsza wzmianka o istnieniu parafii w Kozach pojawia się w 1326 r. Brak przekazów o formie pierwszej świątyni. Wiadomo natomiast, że drugi kościół wzniesiono w 1520 r. Dotrwał on do 1901 r., kiedy to został rozebrany i zastąpiony przez dzisiejszy *kościół* murowany. Autorem projektu był wiedeński architekt *Karol Steihofer*, twórca świątyni św. Małgorzaty

w Bielsku-Białej. Usytuowane w sąsiedztwie zabudowania: plebania, wikařówka, wozownia i stodoła, tworzą zespół danego gospodarstwa plebańskiego. Kościół eklektyczny o cechach neoromańskich i neogotyckich.

Oprócz budowli sakralnych istotne miejsce w krajobrazie wsi zajmują liczne *kapliczki i krzyże przydrożne*, będące świadectwem pobożności mieszkańców tych ziem.

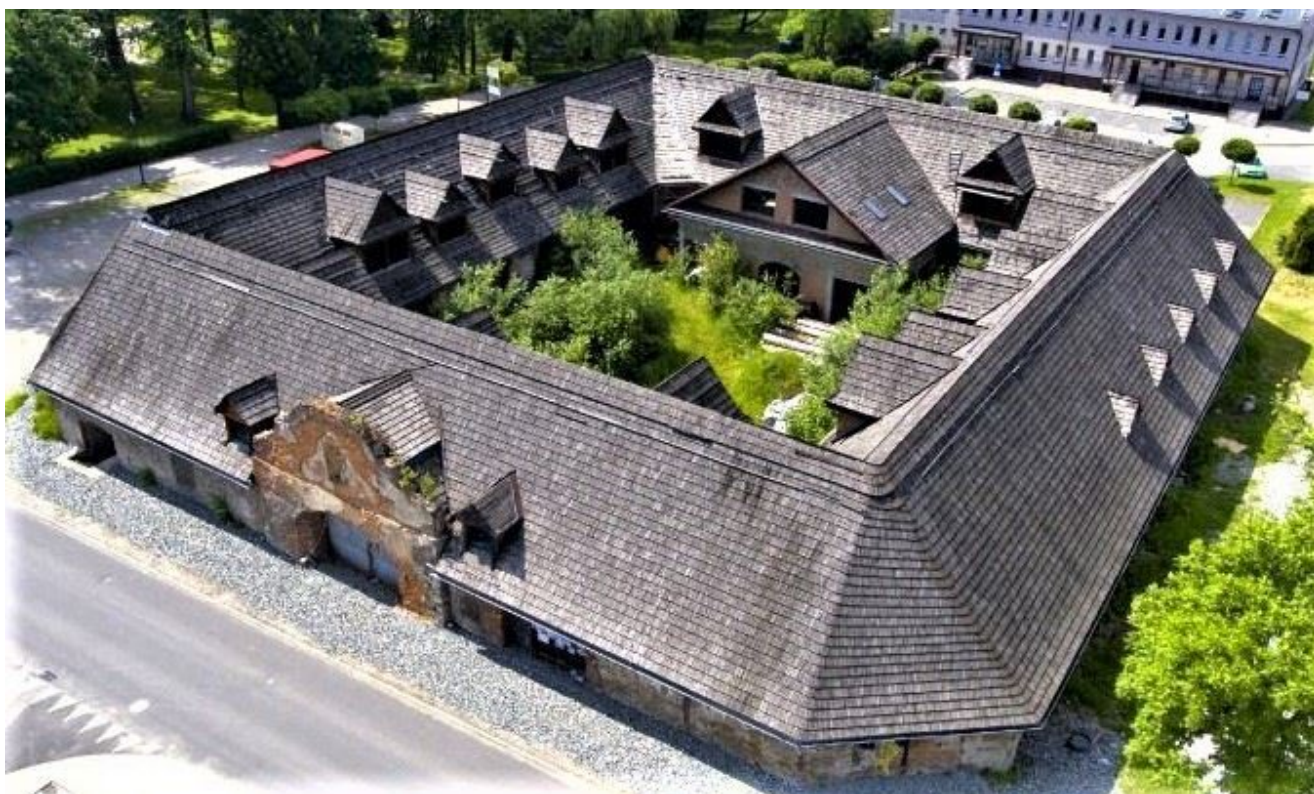

Stary kościół parafialny. Kościół św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza Kapliczka św. Jana Nepomucena

Budownictwo zagrodowe i mieszkalne. Największy udział w zasobie zabytków nieruchomych miejscowości, która w części zachowała charakter wiejski, widoczny szczególnie na peryferiach, mają *obiekty*

budownictwa zagrodowego, z domami mieszkalnymi, mieszkalno-gospodarczymi i gospodarczymi. Tworzą one niewielkie zagrody, w które prócz zabudowy, włączone są podwórza gospodarcze oraz elementy zieleni urządzonej, w postaci przydomowych ogrodów gospodarczych i ozdobnych. Niektóre z tych budynków zachowały swoją pierwotną, drewnianą (Nadbrzeżna 130, Miodowa 4, Macierzanki 36) lub drewniano-murowaną konstrukcję (Chlubna 1). Niestety wiele obiektów uległo przekształceniom i utraciło pierwotne cechy. Większość obiektów mieszkalnych to budynki murowane, jedno- lub kilkunastodzinne, o charakterze willowym, na ogół z wygradzoną posesją porośniętą zielenią. Zabudowania gospodarcze zachowały się w niewielkim stopniu, część z nich została zaadaptowana na cele mieszkalne (dawna stodoła plebańska na Parkowej). Unikatowym obiektem w skali europejskiej jest najstarszy obiekt gminy Kozy - potężna *owczarnia Pod św. Florianem*, wzniesiona w końcu XVII w. za czasów Rejów z Nagłowic. Obiekt wybudowany na rzucie czworoboku z wewnętrznym dziedzińcem, w niszy nad wejściem głównym umieszczono rzeźbę św. Floriana, który miał strzec budowlę przed pożarem (ob. rzeźba przechowywana w Izbie Historycznej w pałacu Czczów).

Owczarnia pod św. Florianem

Budowle usługowe i użyteczności publicznej. W Kozach znanych było sześć *karczem*. Były to solidne murowane rozłożyste budynki, na ogół z podcieniowym osiowym wejściem głównym. Część z nich zachowała oryginalną formę, choć wszystkie służą dziś innym celom, na ogół mieszkalnym (karczma Flaki, karczma „Pod Wołem”, karczma w Małych Kozach). Wyjątkiem jest dawna karczma „Pod Koniem”, rozbudowana w okresie międzywojennym o drugą kondygnację, w którym dziś ma swoją siedzibę urząd gminy. Miejscem gdzie w I. 20.XX w. koncentrowało się życie kulturalne Kóz był *Dom Katolicko-Ludowy*, ob. mieszkalny przy ul. Bielskiej 9. jeden z bardziej okazałych budynków wsi - dwukondygnacyjny, z osiową wyżką i skromną tynkową dekoracją elewacji. Najbardziej imponująco prezentuje się jednak *gmach nowej szkoły*, który wzniesiony został w latach 30.XX w. Kubiczny budynek, o trzech kondygnacjach, nakryty jest płaskim dachem, rozczłonkowany rytmem ujednoliconych otworów okiennych, z zaakcentowaną osią środkową, zamkniętą trójkątnym szczytem.

Dom Katolicko-Ludowy Karczma w Małych Kozach

Budownictwo związane z kolejnictwem, przemysłem i zabytki techniki. Innym budynkiem służącym społeczności Kóz jest *budynek stacyjny* pochodzący z lat 80.XIX w., prezentujący formę typową dla tego typu obiektów. Oprócz wspomnianego już „domu sukienników” związanego z rozwijającym się od XVIII w. w okolicy Bielska i Białej rzemiosłem tkackim, w Kozach zachował się ciekawy zabytkowy obiekt techniki – piec do wypalania wapna. Pozostałości *wapiennika* (obiekt w ruinie) można podziwiać na prywatnej posesji przy ul. Wapiennej.

Wapiennik

V. 3.4. Zieleń.

Tereny zielone zajmują 38% obszaru gminy. Większość to lasy i tereny zielone jej pd. części, włączone w obszar parku krajobrazowego o specjalnego obszaru Natura 2000. Zieleń kształtowana zajmuje niewielką część tych terenów. Najważniejszy jest **park dworski** otaczający pałac koziański, z jego sławnym, ponad 200-letnim imponującym **platanem**, wysadzonym z kilku zrosniętych sadzonek, dzięki czemu mógł osiągnąć duże rozwarcie konarów na wszystkie strony. Platan wyróżnia się nie tylko wiekiem, ale i wielkością, obwodem

pnia, rozłożystością konarów. W 2012 r. drzewo zostało wyróżnione tytułem Drzewa Roku w Polsce. W 2013 r. platan z Kóz zdobył drugie miejsce w plebiscycie na Europejskie Drzewo Roku.

Niewielki park swobodny otacza również willę Grabowskich a istotną funkcję ozdobną i gospodarczą pełnią również *ogrody przydomowe* a także kępy zadrzewień oraz szpalery zieleni przydrożnej i nadrzecznej.

Skupiskami zieleni kształtowanej są również *cmentarze*. W Kozach funkcjonują dwie nekropolie: cmentarz katolicki założony w 1860 r. i jehowici, który powstał w 1937 r. Oba, wydzielone pierwotnie osobnymi ogrodzeniami, obecnie połączone, zajmują długi pas terenu wzdłuż ulicy Cmentarnej, która oddzielona współczesnym ogrodzeniem obsadzonym szpalerami drzew.

V. 3.5. Zabytki archeologiczne.

Specyficzną kategorią wśród zabytków nieruchomych są **stanowiska archeologiczne**. Na terenie gminy Kozy odnotowano **12 stanowisk**, w tym pozostałości zamku wczesnośredniowiecznego, położone przy ul. Beskidzkiej. Pozostałe stanowiska, w różnych lokalizacjach, dokumentują osadnictwo na terenie gminy od czasów neolitycznych do średniowiecza i epoki nowożytnej. Wszystkie oznaczone stanowiska zostały wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków. W promieniu 40 m od centrum każdego stanowiska uchwalono strefy ochronne, na których obowiązuje zakaz prowadzenia działań niszczących, do których zalicza się: głęboką orkę, prace wybierzyskowe, niwelacyjne oraz zalesianie. Prowadzenie na terenach stanowisk i w strefach ochrony prac ziemnych związanych z innymi działaniami inwestycyjnymi może nastąpić tylko i wyłącznie po uzgodnieniu zasad przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

V. 3.6. Zabytki ruchome.

Zabytki ruchome, czyli stanowiące wyposażenie wnętrz sakralnych i świeckich, ale także wolnostojące rzeźby, pomniki, krzyże pokutne lub dewocyjne, obejmuje się ochroną konserwatorską w zespołach lub indywidualnie, wpisując je do **wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych**. W gminie Kozy żaden tego typu obiekt nie został do tej pory objęty formą ochrony prawnej. Wydaje się, że należy rozważyć wpisanie do rejestru zabytków wyposażenia kościoła parafialnego św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza. Zachowały się tu bowiem oryginalne elementy wyposażenia, które zostało skompletowane do 1924 r. i wraz z architekturą budowli stanowi jednolitą eklektyczną całość: *oltarz główny z ukoronowaną figurą Matki Bożej Koziańskiej z 1908 r., przeniesionej tu z kapliczki i dwa boczne oltarze: Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Matki Bożej*).

Jednak najcenniejszym zabytkiem ruchomym pochodzącym z Kóz jest drewniany polichromowany strop z dawnego nieistniejącego już kościoła parafialnego. W latach 1516-1520 deski stropu kościelnego ozdobiono bogatą polichromią o motywach florystycznych, heraldycznych, zoomorficznych i figuralnych (wizerunki świętych). Fundatorem stropu był ówczesny właściciel wsi, Bartłomiej z Brzezowic i Kozłowa. W 1900 r. Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej zakupiło strop i przekazało go w darze Muzeum Narodowemu w Krakowie, gdzie obecnie jest eksponowany[#].

Fragmenty polichromii stropu d. kościoła parafialnego

Inne zachowane zabytki ruchome z Kóz to: średniowieczne kościelne drzwi z okuciami i kamienna kropielnica pochodzące z dawnego kościoła oraz drewniana rzeźba przedstawiająca św. Floriana, która pierwotnie wieńczyła wejście główne owczarni. Wymienione obiekty, poza wyposażeniem obecnego kościoła parafialnego, znajdują się poza swoją pierwotną lokalizacją - zostały przeniesione do instytucji kultury, które zapewniły im odpowiednie przechowywanie - strop eksponowany jest w Muzeum Narodowym w Krakowie, gdzie wcześniej poddany został pracom konserwatorskim, natomiast rzeźbę św. Floriana, kropielnicę i drzwi, można oglądać na miejscu, w Izbie Historycznej w Kozach.

V. 3.7. Szlaki kulturowe i turystyczne na terenie gminy.

Szlaki kulturowe.

Szlak Papieski, to właściwie szlak turystyczno-kulturowy otwarty w 2007 r., upamiętniający miejsca pobytu i wypraw w Beskid Mały ks. Karola Wojtyły. Ma on następujący przebieg: Kozy - Kapliczka u Panienki - Kamieniołom (2,7 km) - Hrobacza Łąka (4,7 km) - Przełęcz U Panienki (6,1 km) - Groniczki - Gaiki (8,5 km) - Przełęcz Przegibek (10,4 km) - Magurka Wilkowicka (11,9 km) - Przełęcz Łysa (14,4 km) - Straconka (16,4 km).

Szlak Koziańskich Ciekawostek - powstał dzięki dofinansowaniu unijnemu a jego celem jest uchronienie od zapomnienia cennych obiektów znajdujących się na terenie gminy oraz popularyzacja historii miejscowości. Projekt o wartości 26 688,54 euro powstał przy współpracy z Euroregionem Beskidy i został sfinansowany w 85% z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej INTERREG V-A Polska-Słowacja 2014-2020. W ramach projektu na wytypowanych obiektach umieszczono tabliczki informacyjne w trzech językach (po polsku, słowacku i angielsku). W ramach projektu przewidziano organizację spacerów z przewodnikiem po nowo wyznaczonym szlaku oraz utworzenie strony internetowej wzbogaconej o liczne fotografie i rozwinięcie „ciekawostek” z tablic terenowych.

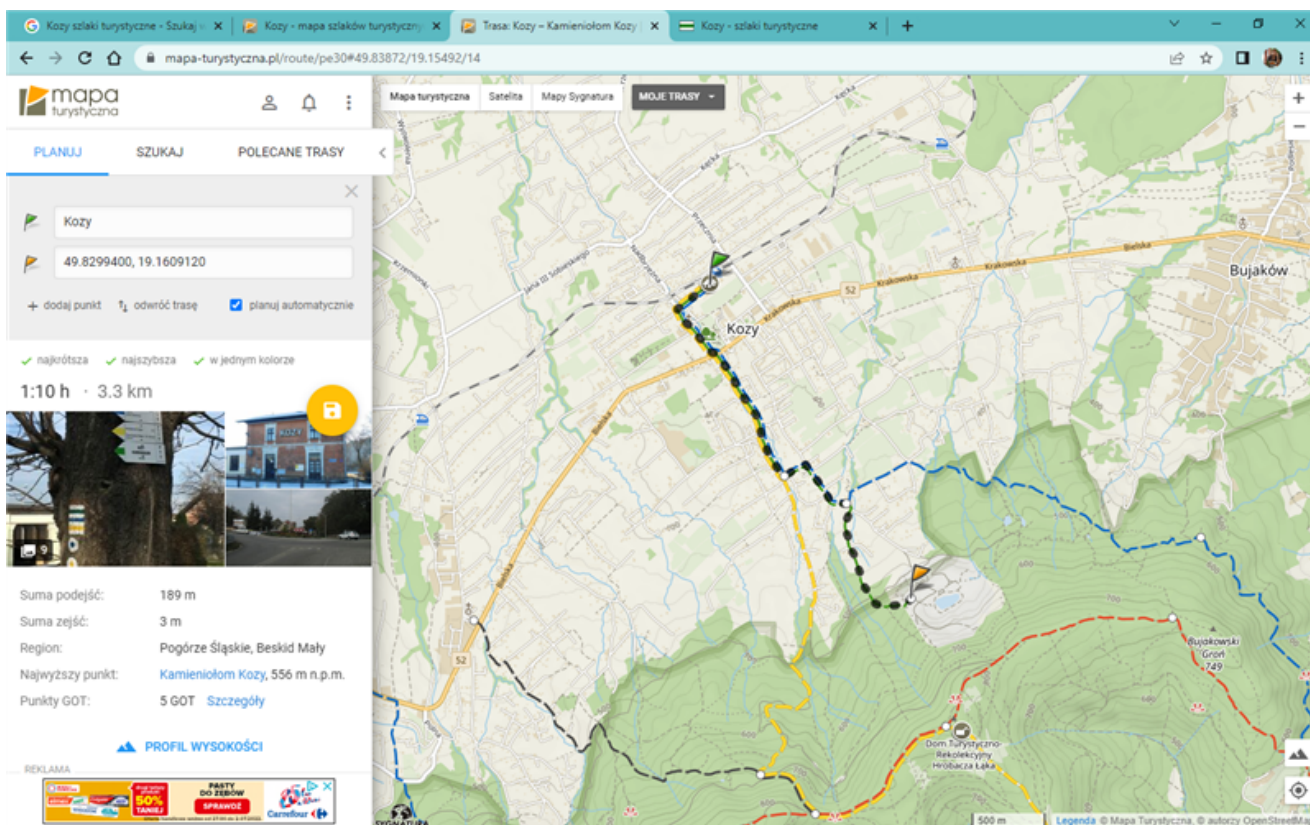
Szlak malowniczych miejsc i ciekawych historii, którego początek oznakowany został słupem w kształcie kredki. To inicjatywa Fundacji Ludzie-Innowacja-Design, która ma na celu rozwój aktywności społecznej, łączącej działania artystyczne z turystyką i rekreacją oraz stworzenie w *chacie na Trzonce miejsca spotkań grup turystycznych, podczas których animowane będą działania kulturalne*. Szlak przebiega przez tereny gmin Kozy i Porąbka. **Prowadzi on od Palacu Czeczów w Kozach, poprzez szczyt Chrobaczej Łąki, Bujakowski Groń do Zamku na Wołku, a następnie poprzez Porąbkę, do Chaty Artystycznej na Trzonce.**

Południową część gminy przecinają liczne **szlaki turystyczne**. Dużą atrakcją turystyczną Kóz jest teren dawnego **kamieniołomu**, uruchomionego w końcu XIX w., w którym do 1994 r. pozyskiwano piaskowiec. Atrakcyjne przyrodniczo miejsce cechuje się **bogactwem fauny i flory i malowniczymi urwiskami między którymi polyskuje niewielkie jeziorko**. Półki skalne potężnych wyrobisk dają rozległą panoramę nie tylko na Kozy i Bielsko-Białą. W 2012 r. teren kamieniołomu został ogłoszony **drugim cudem Beskidu Małego**. Planuje się zagospodarowanie tego miejsca i wykorzystanie pod kątem rekreacyjno-wypoczynkowym. Powstaną drogi dojazdowe, parking oraz punkt widokowy na panoramę Śląska.

Szlaki turystyczne.

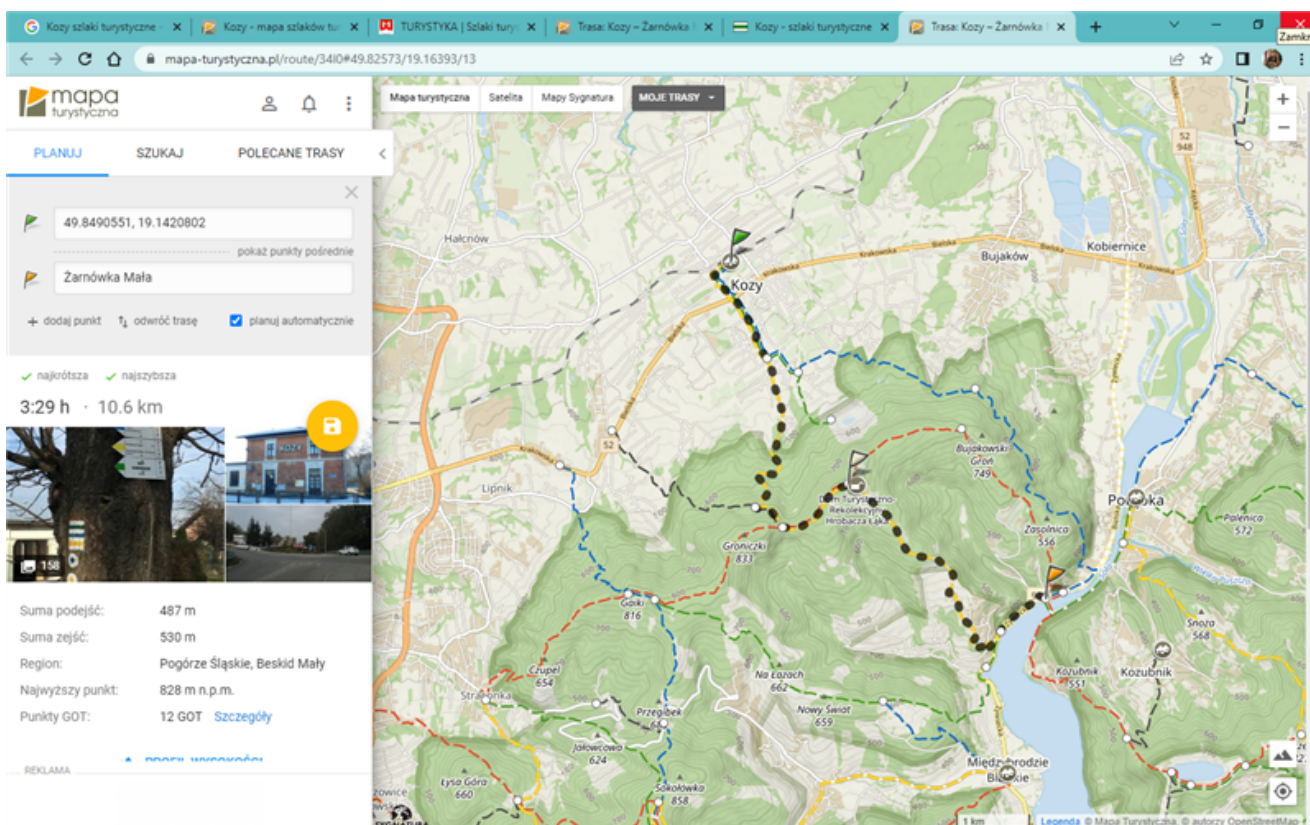
Szlak zielony

— **PKP Kozy - Kamieniołom**. Zaczyna się przy stacji PKP i przebiega przez centrum Kóz, obok kościoła parafialnego i zespołu dworskiego, następnie biegnie ul. Beskidzką, obok kapliczki św. Jana Nepomucena. potem skręca w ulicę Panienki koło kamiennego krzyża i dociera do kaplicy U Panienki a następnie wchodzi do lasu, przecina leśną drogę techniczną i zaczyna pięć się do góry, kończy się nad hałdą w kamieniołomie, skąd rozpościera się piękny widok na całą Kotlinę Oświęcimską, Wyżynę Śląską, Pogórze Śląskie i Wielickie.

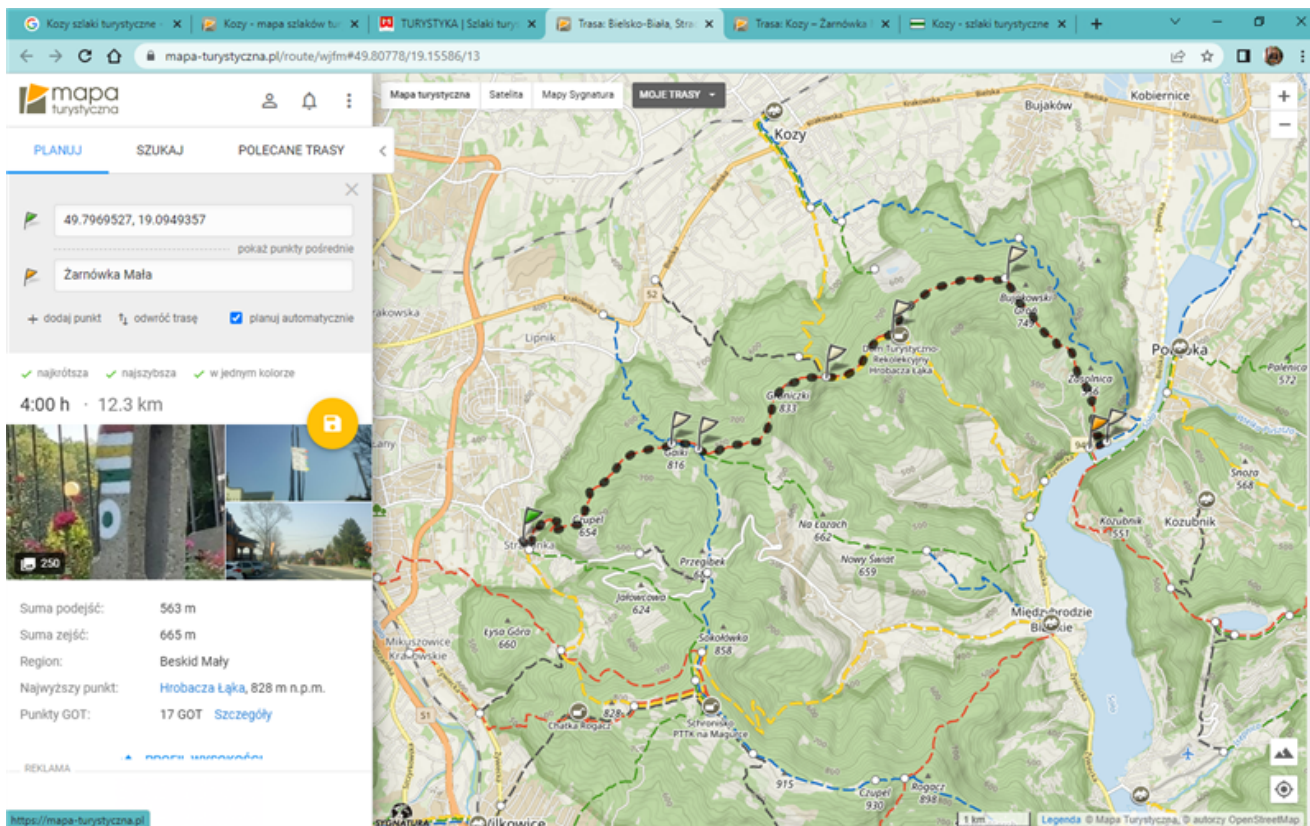
Szlak żółty

— **Kozy - Żarnówka Mała.** Do kapliczki św. Jana Nepomucena powtarza szlak zielony, dalej prowadzi do przełęczy U Panienki a następnie na szczyt Chrobaczej Łąki, z Krzyżem Trzeciego Tysiąclecia i schroniskiem, kierując się dalej do przysiółka Żarnówka Mała.

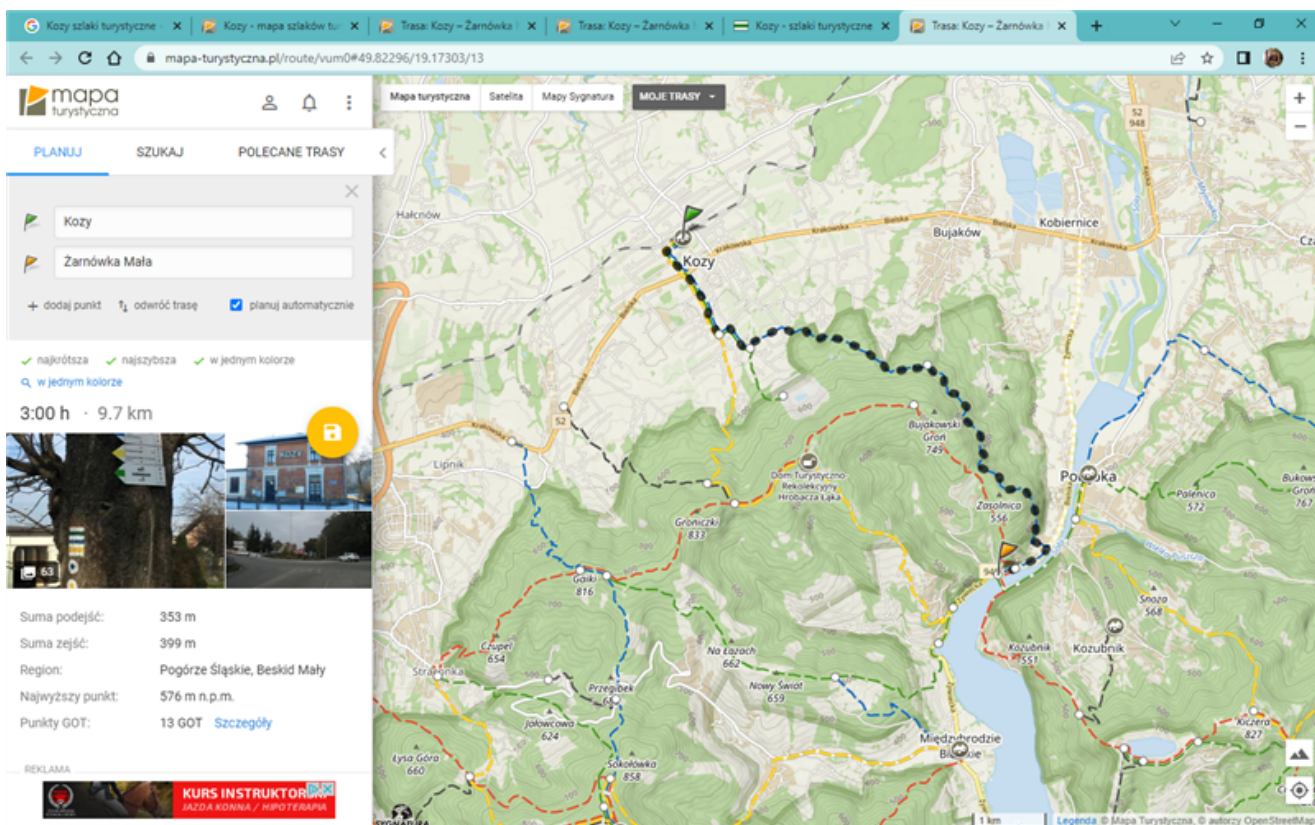
Szlak czerwony

— *fragment Małego Szlaku Beskidzkiego*. Początek ma w Straconce, przy kościele Matki Bożej Pocieszenia, dochodzi do lasu i na szczyt Czupel, następnie mijając polanę widokową dochodzi do szczytu Gaików, dalej mija polanę widokową, dociera do szczytu Gaików i schodzi w przełęcz pod Groniczkami, pokonuje ich wierzchołek i stromym zejściem dochodzi do przełęczy U Panienk a następnie, przez szczyt Chrobaczej Łąki i rezerwat Zasolnica dociera do Porąbki.

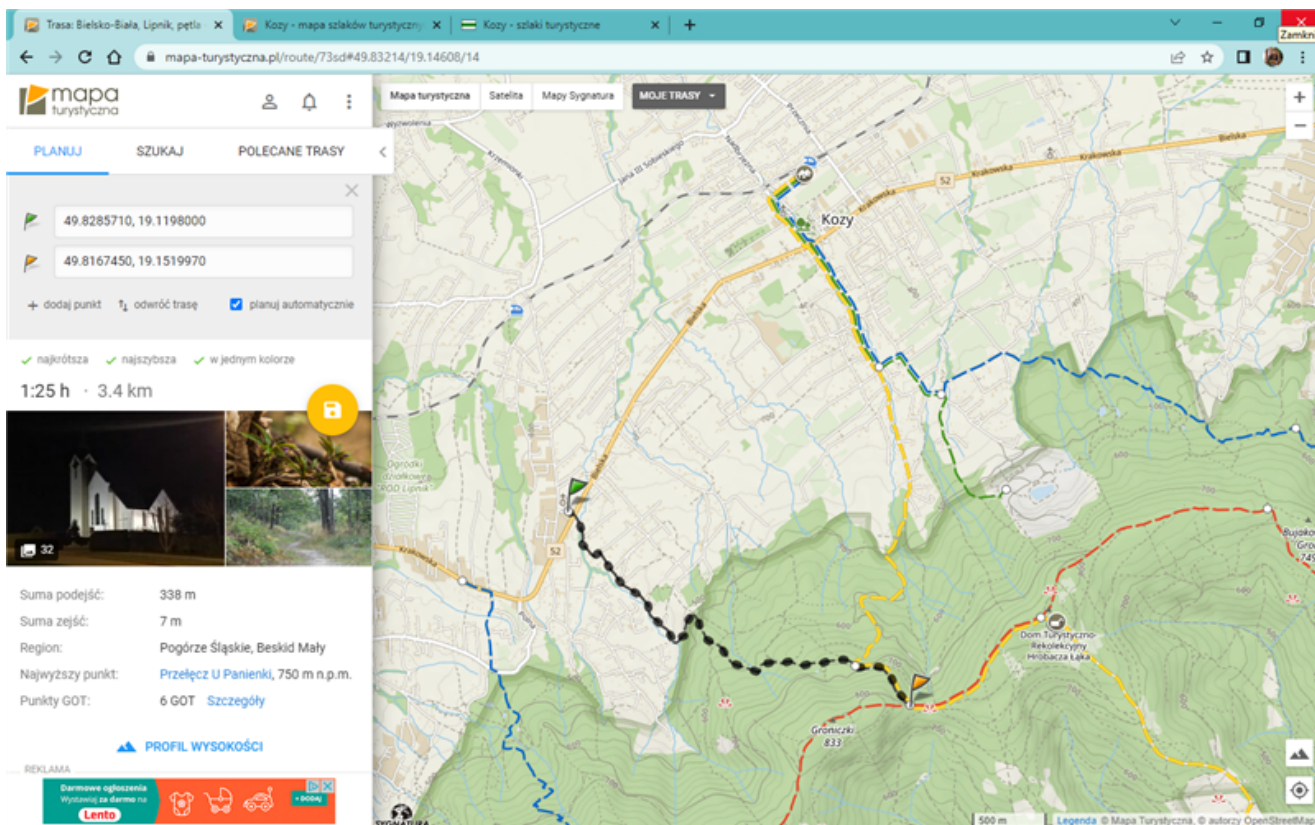
Szlak niebieski

— *Kozy - Żarnówka Mała*. Doskrętu w ulicę Panienki koło kamiennego krzyża powtarza szlak zielony, następnie skręca w ulicę Działy i biegnie nią do lasu, gdzie przecina kilka potoków dopływów Leśniówki, trawersuje zbocze Bujakowskiego Gronia a później stromo przecina Rezerwat Zasolnica, następnie wychodzi z lasu na ul. Źródłą, skręca w prawo w Bielską i kończy się na koronie zapory w Porąbce.

Szlak czarny

— **Kozy - Przełęcz „U Panienki”**. Szlak rozpoczyna się przy kościele Najświętszej Rodziny w Małych Kozach, przecina ul. Bielską i biegnie ulica Spacerową, mijając kapliczkę św. Jana Nepomucena i Kapliczkę Marki Bożej z Dzieciątkiem, następnie wchodzi w las i trawersuje stok Groniczek, dalej łączy się ze szlakiem żółtym i kończy na Przełęczy U Panienki.

V. 4. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.

Imponujący rozwój gminy Kozy ma również swoje złe strony - wpływa na osłabianie i rozmycie lokalnej tożsamości, już nie tak hermetycznej i poddawanej coraz silniejszym wpływom zewnętrznym. Wpływają one destrukcyjnie na poczucie odrębności kulturowej. Zanikają tradycje, gwara, zwyczaje

Od początku nowego tysiąclecia podejmuje się próby przywracania miejscowej tożsamości, prowadzi się działania mające przypomnieć starym i przybliżyć nowym mieszkańcom miejscową historię oraz dziedzictwo wsi Kozy. Działania te coraz częściej padają na podatny grunt. Taką próbą jest „Słownik gwary używanej w Kozach”, wydany w 2006 r., rekonstrukcja stroju ludowego, czy reaktywacja zespołu pieśni i tańca „Kozianie”. Istotnym bowiem składnikiem dziedzictwa kulturowego, prócz przejawów materialnych, jest jego warstwa niematerialna, przechowywana w świadomości ludzkiej w postaci języka, obrzędów, zwyczajów, tradycji muzycznych i świątecznych, potraw, przekazów ustnych, legend, baśni, symboli, praktyk społeczno-kulturowych, folkloru, gier i zabaw, wiedzy i praktyk dotyczących przyrody i wszechświata, tradycyjnych sposobów leczenia, itd. Wszystko to, odziedziczone i przekazywane kolejnym pokoleniom, składa się na przejawy przynależności do danej grupy narodowościowej, etnicznej czy społecznej.

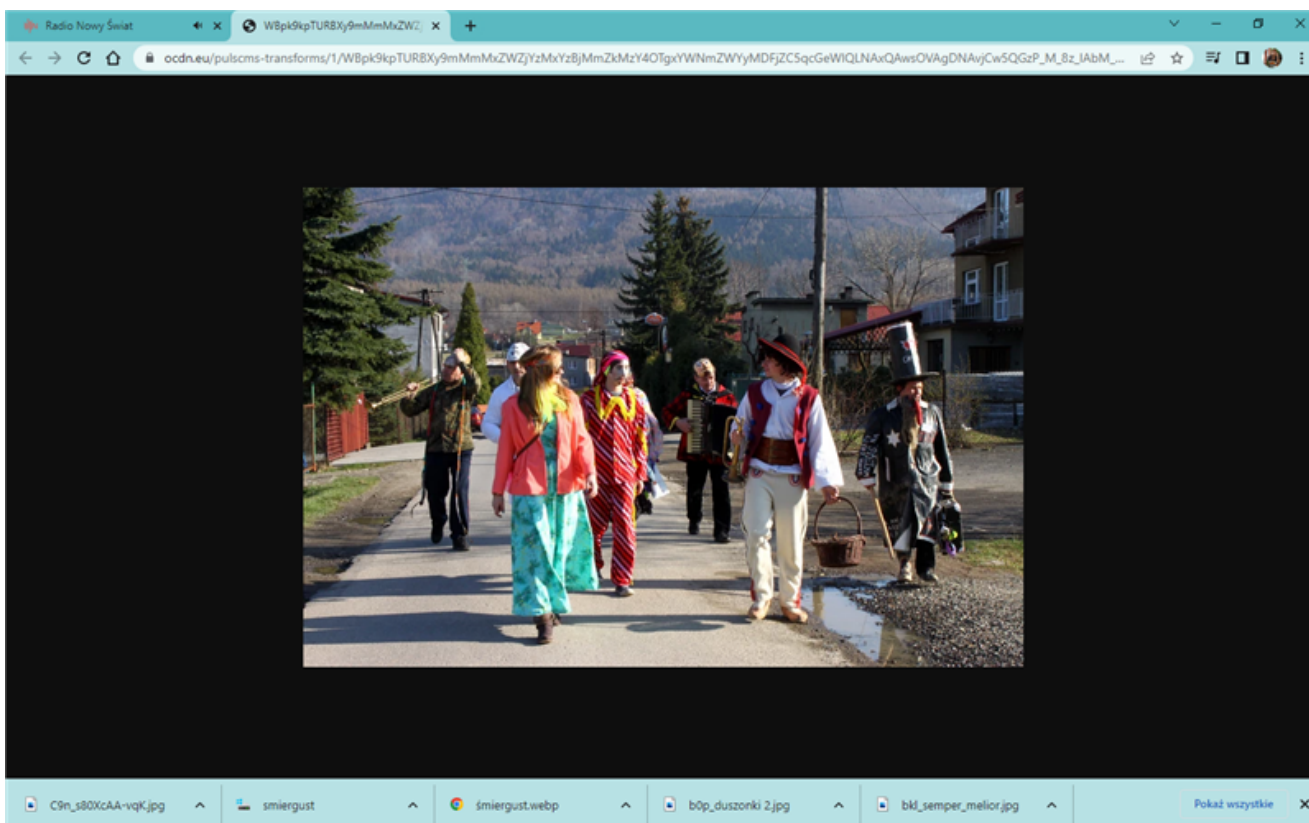
Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., kładzie nacisk na ochronę wszystkich jego przejawów oraz na związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową. Zasadniczą formą ochrony tradycji jest jej utrwalanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom. W projekcie Programu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, założono wdrożenie celowych działań, które powinny odbywać się na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i lokalnej.

V. 4.1. Obrzędowość.

Oprócz tradycyjnych obrzędów kościelnych (Wigilia, Pasterka, chodzenie po kolędzie), rodzinnych (obrzędy związane ze śmiercią i pogrzebem, chrzest, I Komunia) i tych związanych ze świętami agrarnymi odpowiadającymi zmianom pór roku (topienie Marzanny, Dożynki, Noc Świętojańska), które powszechnie znane i pielęgnowane są w całej Polsce, na ziemi koziańskiej kultywuje się również obyczaje unikalne, praktykowane tylko w Kozach i najbliższej okolicy. W społecznej świadomości żywa jest tradycja obrzędu *śmierguśników*, *weselne ślogi* czyli ustawianie bram weselnych, wieszanie *dziadów* i *dziadówek*, czyli szmacianych kukieł ośmieszających staropanieństwo i starokawalerstwo".

Śmiergust. To zwyczaj znany w Wilamowicach i Kozach, związany z Wielkanocą - lokalna odmiana Śmigusa-dyngusa. Śmierguśnicy - mężczyźni przebrani za różne postacie, często w kobiecych strojach i maskach - chodzą po domach gdzie są panny na wydaniu i polewają je wodą. Wszystko to dzieje się w atmosferze wspólnych tańców, śpiewów i zabawy. Zgodnie z tradycją, im bardziej panna mokra, tym szybciej wyjdzie za mąż.

Typowa grupa śmierguśników składała się z gorola, Żyda, doktora, czasem Cygana, **domokrażców, tzw. „skórcorzy”, czy „dziadów”** - czyli za osoby wędrujące niegdyś po wsiach i oferujące swoje usługi lub **proszące o wsparcie**. Wszyscy nosili kolorowe maski i przebrania. Byli wrzaskliwi i dokuczliwi. **Obowiązkowo w grupie był ktoś, kto strzelał z bata i ktoś, kto grał na rogu lub trąbce**. Szczególnie status miały grupy, które posiadały osobę przygrywającą na akordeonie (harmonii) lub tzw. „heligonce”.

Tradycja „chodzenia po Śmierguście” zanikła w Kozach kilkanaście lat temu. Teraz, z inicjatywy koziańskich instytucji kultury próbuje się przywrócić jej pamięć.

V. 4.2. Folklor.

Gwara. Kozy miały kiedyś swój własny język, to odmiana gwary góralsko-żywieckiej z naleciałościami gwar górnośląskiej, śląsko-cieszyńskiej, a także języka czeskiego i niemieckiego. Wskrzeszenie zapomnianego języka postawił sobie za cel rodowity Kozianin i miłośnik historii wsi, Władysław Skoczylas, który przez ćwierć wieku pracował nad słownikiem gwarowym. Uzbierał 3 tysiące haseł, używanych kiedyś masowo przez kozian[#].

Strój laski. Strój Lachów śląskich to strój dawnych kozian. Jest odrębnym typem stroju ludowego na Śląsku Cieszyńskim. Z czasem upodobił się do stroju cieszyńskiego.

Kobiety Lachów wkładały na głowę czepce o wąskim, tiulowym czółku, upięte wysoko nad czołem. Nosiły też czepce płóciennie, obszyte koronką klockową. Na czepiec zakładały dużą, płócienną, białą chustkę zwaną "drachem", związaną w tyle głowy, której haftowany narożnik opadał na plecy¹. Wierzchnia koszulka o nazwie "kabotek" ozdobiona była haftem. Do sukni przyszywano pozbawiony ozdób, miękki stanik. Charakterystycznym wierzchnim okryciem była wełniana chustka barwna lub biała, skrzyżowana w piersiach, której końce wtykano pod zapaskę albo wolno opuszczano w dół.

Typowe części stroju męskiego to: płócienna koszula, spodnie "galaty" - długie, u dołu zwężone, „bruclek", czyli prosta w kroju kamizelka zapięta po szyję, "szpencer" - z rękawami, zapinany na jeden rząd metalowych guzików, szeroki i długi do kostek płaszcz bez rękawów, ze stojącym kołnierzem i wykładanymi klapami, wysokie czarne buty (tzw. "polskie"), które były nieco szersze od cieszyńskich, jedwabną chusteczkę przy kołnierzu koszuli i ciemny, filcowy, stożkowaty kapelus.

Potrawa regionalna. Przygotowywana od pokoleń przez mieszkańców Kóz, lokalna potrawa to „*koziańskie duszonki*”. **Duszonki, czyli układane warstwami ziemniaki, kapusta, cebula i wędlina, i pieczone na ognisku w żeliwnym kociołku uhonorowane zostały w 2006 r. wpisaniem na listę potraw regionalnych.**

Historia tej potrawy jest owiana legendą. Sięga czasów, kiedy w Kozach panowania hrabiego Czecha. Po skończonych na pańskich polach wykopkach głodni chłopci rozpalili ognisko i upiekli w nim ziemniaki owinięte w liście kapusty. Zapach potrawy przyciągnął dziedzica, który zachwycił się jej smakiem.

W przygotowanie duszonek zaangażowana jest cała rodzina i znajomi. Dalej występuje tradycyjny podział ról – kobiety obierają ziemniaki i kroją resztę składników, a mężczyźni układają je warstwami w garnku i pilnują ogniska. Czas oczekiwania na potrawę zwykle wykorzystywany jest na rozmowy i picie trunków. Sezon na duszonki rozpoczyna się kiedy tylko na zewnątrz robi się ciepło i trwa tak długo, jak pozwalają na to warunki atmosferyczne.

Przepis na „duszonki” w gwarze koziańskiej brzmi następująco: „narychtować łodmocony gornek zieleżniok łod łońskiego roku, umyć i powykłodać liśćiami z biołej kapusty; naszastać na sernater łoskrobanyk zimnioków, a ku tymu, boczek wyndzony, śtyry duże cebule abo łosiył małyk i dobrom kiyłbase. Nasuć piyrśze zimnioki, posuć ik fest nasom przyprawom do zimnioków, potym trzeja dać poszastanom cebule, wciepać pokrojony boczek, troche talorków kiyłbasy, i posuć ik kapecke nasom przyprawom; noji fort tak samo asz pod som dekiel; na łostatku dać skóre z boczku coby nie kwicało; uważojcie przy tej robocie coby za wiela nie napultać po izbie bo wos łokrzycom; za chałpom abo w gojak przy potocku rozpolić nieduży łogiyń i postawić zieleżniok z suszonkami; polić pomalu takom dobrom godzine, jino dać se pozór coby sie nie przypoliło; jak bydzie jusz woniać to trzeja skosztować cy som miynkie; duszonki nojlepijy smakujom z kwaśnym mlykiym z glinioka; zjydzcie zaroz żeby wom nie ochłódły, a potym przy łognisku se pobajdurzycie abo pośpiywocie se roztomajcie śpiywonki.”

W Kozach cyklicznie odbywa się **Festiwal Duszonek**. Potrawa pojawia się również na lokalnych imprezach. Wpis na listę produktów regionalnych pomógł nie tylko w propagowaniu dziedzictwa miejscowości, ale także w uświadomieniu jej mieszkańcom, że mają u siebie coś cennego i niepowtarzalnego, co odróżnia ich od innych.

Rozrywka. Taroki to dawna gra w karty rozpowszechniona szczególnie na Śląsku Cieszyńskim, Popularna również na Słowacji, Węgrzech, Austrii oraz Czechach. Karty do gry z alegorycznymi obrazkami, znane wówczas we Włoszech jako "trionfi", były ulubioną rozrywką na dworach książąt włoskich. Tradycję gry w taroki przywrócili regionowi miłośnicy z Zabrzegu. Turnieje organizowane są przez ośrodki lokalne między innymi Gminę Kozy. W taroki gra się 54 kartami, 22 z nich to taroki numerowane kolejno cyframi rzymskimi,

pozostałe 32 - to tzw. barwy. Celem jest zebranie jak największej ilości punktów i potwierdzenie zgłoszeń (zawołań na początku rozdania i w jej trakcie). W Domu Kultury w Kozach ma siedzibę Stowarzyszenie Klubu Taroczkarzy i organizowane są cykliczne turnieje.

Do historii Kóz nawiązuje doroczne **wyróżnienie ustanowione przez Wójta Gminy Kozy** przyznawane młodemu uczącemu się osobom, które realizując swoje pasje lub obowiązki, wyróżniają się konsekwencją działania lub pokonują bariery ograniczeń własnych i stworzonych przez otoczenie, tworząc wartościowe wzorce zachowań. Wyróżnienie przyznawane jest w następujących kategoriach: nauka, sport, kultura i sztuka, pasja, człowiek. **Wyróżnienie** o nazwie „**Semper melior**” (zawsze lepszy) nawiązuje do herbu Cieczów, którego elementem była dewiza - dawne zawołanie rycerskie tej właśnie treści.

Kozianie mają swoje **legendy i podania**. Ta najbardziej znana wiąże się z historią powstania nazwy wsi. Jej autorstwo przypisuje się księciu oświęcimskiemu Władysławowi, który przygnębiony zniszczeniem przez Tatarów ziem księstwa, wśród absolutnej pustki dostrzegł wreszcie dwie pasące się kozy i uradowany zakrzyknął: „Dwye Kozye”. Legenda również wyjaśnia pochodzenie regionalnych, słynnych „duszonek koziańskich”, jako potrawy wynalezionej przez chłopów odrabiających pańszczyznę na ziemiach hrabiego Cieczów.

V. 5. INSTYTUCJE I STOWARZYSZENIA ZWIĄZANE Z OPIEKĄ I OCHRONĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY.

Kultura to ważny obszar aktywności gminnej, wpływa ona znacząco na jakość życia mieszkańców. Jest nie tylko istotnym elementem wizerunku miejscowości oraz odpowiedzią na potrzebę tworzenia i kontaktu ze sztuką, historią, dziedzictwem ale również narzędziem integracji i budowania wspólnej tożsamości mieszkańców. Ogromną rolę w kształtowaniu pozytywnej i aktywnej postawy społecznej w sferze kultury, sztuki, tradycji odgrywają **instytucje kultury i organizacje pozarządowe**. Ich działania mogą być bezpośrednie (wystawy i lekcje muzealne, przedstawienia teatralne, propagowanie wiedzy o sztuce, historii i tradycji, promowanie postaw kulturotwórczych i poznawczych wobec dziedzictwa kulturowego, itd.) i pośrednie - aktywizują społeczność, pobudzają zainteresowania, integrują przedstawicieli różnych środowisk, kształcąc przedsiębiorczego, ciekawego świata i swojego najbliższego otoczenia człowieka.

W Kozach działają prężnie trzy znaczące instytucje kultury. Znalazły one swoją siedzibę w odrestaurowanym pałacu Cieczów. To *Gminna Biblioteka Publiczna*, działająca w jej strukturach *Izba*

Historyczna oraz Gminny Dom Kultury, od lat zajmujący budynek dawnej karczmy dworskiej przy ul. Krakowskiej, z częścią pomieszczeń znajdujących się w pałacu.

Gminna Biblioteka Publiczna. Ponad 43% powierzchni użytkowej pałacu przypada na bibliotekę. Na parterze mieszczą się: wypożyczalnia, działy dla dorosłych i dzieci, czytelnia, dział opracowań, stanowiska komputerowe. Biblioteka posiada też pokaźną fototekę, składającą się ze zdjęć wykonanych przez Adolfa Zuberę w latach 60. XX w. Gminna Biblioteka Publiczna w Kozach w 2021 r. rozpoczęła działania zmierzające do wydania opracowania naukowego w formie monografii historycznej miejscowości. Powołany został zespół naukowy. Wydanie drukiem monografii planowane jest na 2025 r. Biblioteka prowadzi filię w Kozach przy ul. Przeczniej.

Izba Historyczna im. Adolfa Zuberę ma swoje pomieszczenia na piętrze biblioteki. W latach 60. XX w. z inicjatywy społecznika Adolfa Zuberę powstało w Kozach Koło Historyczne, którego członkowie zajmowali się wyszukiwaniem artefaktów związanych z przeszłością miejscowości. Gromadzili również przekazy i opowieści starych mieszkańców wsi i dokumentowali je w piśmie, fotografii, starych papierach. Z tych eksponatów powstała Izba Historyczna. Ekspozycja mieści się w kilku izbach, poświęconych życiu codziennemu wsi, sprawom kościelnym i życiu dworu. W jej skład wchodzi typowe XIX- i XX-wieczne sprzęty (maśniczki, żarna, wagi, żelazka na dusze, stępki itp.), narzędzia rolnicze (cepy, brony), narzędzia stolarskie, ule słomiane. Znajdziemy tu pięknie malowaną skrzynię posażną z 1848 r., kobiecy strój (jasko, spódnice, chusty, zapaski). Poza zbiorami etnograficznymi są także meble z bogatych domów, dokumenty historyczne, rzeźby, obrazy. Część eksponatów mieści się w sali, do której wchodzi się przez XVI-wieczne drzwi drewniane, do 1899 r. otwierające wejście do dzwonnicy koziańskiego kościoła, dziś już nieistniejącego. W Izbie Historycznej odbywają się lekcje muzealne dla uczniów, spotkania tematyczne mające przybliżyć mieszkańcom historię rodzinnych stron.

Gminny Dom Kultury. Placówka skupia uzdolnioną artystycznie młodzież, jest siedzibą licznych organizacji społecznych działających na terenie gminy, które z powodzeniem organizują życie kulturalne i pozwalają rozwijać pasje mieszkańców. Wśród grup działających przy domu kultury znalazły się:

Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Gminy Kozy;

Koło Gospodyń Wiejskich, którego celem działalności jest szerzenie kultury i oświaty na rzecz kobiet oraz kultywowanie tradycji wśród miejscowej społeczności, m.in.: promocja tradycyjnej Kuchni, promowanie rękodzieła, organizacja wycieczek krajoznawczych, i in.

Zespół Pieśni i Tańca „Kozianie”, propagujący miejscowy folklor taneczny i śpiewaczy;

Stowarzyszenie Taroczkarzy;

Koziańskie Stowarzyszenie Staw - Kamieniołom;

Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Kóz, wydawcy Zeszytów Społeczno-Historycznych Gminy Kozy, w których zamieszczone są artykuły i informacje związane z historią miejscowości i jej mieszkańców. Wydawnictwo od 2007 r. upowszechnia historię i osoby związane z miejscowością, poparte równocześnie dawnymi dokumentami czy fotografiami.

W kalendarzu kulturalnym na stałe zagościły występy zespołów działających na terenie miejscowości, imprezy dziecięce, wystawy, spektakle oraz koncerty.

VI. OCENA SZANS I ZAGROŻEŃ DLA ŚRODOWISKA KULTUROWEGO GMINY KOZY

Obecnie w Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Kozy figuruje 170 obiektów zabytkowych, osiem spośród nich, to obiekty wpisane także do rejestru zabytków województwa śląskiego. W liczbie obiektów ewidencyjnych znajduje się 12 stanowisk archeologicznych. Nasycenie gminy substancją zabytkową stanowi dla władz samorządowych i właścicieli obiektów duże wyzwanie, ze względu na wymóg utrzymania jej we właściwym stanie. Zabezpieczenie, remont, rewaloryzacja, zmiana funkcji w zgodzie z wymogami konserwatorskimi i wreszcie rewitalizacja jest sporym wyzwaniem dla użytkowników historycznych budowli i wymaga znacznych nakładów. Choć możliwości w zakresie pozyskiwania środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego są nieporównanie większe niż w czasach minionych, jednak skala dawnych zaniedbań sprawia, że są one wciąż niewystarczające i przekraczają możliwości budżetu samorządu oraz właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Stan zachowania obiektów architektury ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest bardzo zróżnicowany. Szczególnie niepokojąca jest spora ilość budynków z dachami, a czasem i elewacjami, pokrytymi azbestem. Ogólnie, stan techniczny budynków należy określić jako dość dobry. Natomiast stopień zachowania oryginalnej substancji obiektów jest nikły. Prace modernizacyjne i remontowe przy starych budowlach są oczywiście niezbędne, jednak zawsze powinny być prowadzone ze szczególną ostrożnością i wyczuciem historycznej formy obiektu. Zaobserwowane przekształcenia dotyczą najczęściej: deformacji brył budynków (przybudówki i nadbudówki, często w chaotycznym układzie), zmiany geometrii dachów, zmian w wystroju elewacji, m.in. w wyniku dociepleń, (np. pokrycie tynkiem oryginalnych surowych elewacji kamiennych, pokrycie azbestem ścian drewnianych, likwidacja elementów wystroju i artykulacji ścian), zmian w układzie i formie otworów okiennych, nowa stolarka nie zachowująca pierwotnych podziałów; zmian pokryć dachowych. Zdarzają się również przekształcenia w obrębie układu zagród.

Na stan niektórych obiektów, oprócz upływu czasu i niekorzystnego działania czynników atmosferycznych, wpływ ma również bezmyślna, a czasem świadomie niszczyielska działalność ludzka. W przypadku tych budynków w pierwszej kolejności wymagane byłoby przeprowadzenie podstawowych remontów w celu uniknięcia ich dalszej degradacji.

Duży stopień zużycia budynków, ich wiek, niewystarczająca w stosunku do potrzeb wysokość środków finansowych przeznaczana przez lata na ich utrzymanie wymuszają przeprowadzenie doraźnych działań interwencyjnych i remontowych, umożliwiających ich funkcjonowanie i utrzymanie we względnie dobrym stanie technicznym. Niekoniecznie jest to jednak korzystne dla estetyki i wartości historycznej obiektów. Częstokroć niewystarczająca świadomość historyczna mieszkańców, powoduje liczne straty w oryginalnej substancji zabytkowej. Niektóre obiekty zmodernizowano lub w znacznym stopniu przebudowano. Niejednokrotnie unaocznia się brak profesjonalizmu w remontowaniu obiektów historycznych. Staje się to zarzewiem konfliktów między mieszkańcami i służbami konserwatorskimi. Zjawisko to ujawnia się, m.in. przy okazji termomodernizacji budynków. Temat ocieplania budynków znalazł swoje odzwierciedlenie w załączniku nr 1 do pisma Generalnego Konserwatora Zabytków z dnia 28 lutego 2020 roku w sprawie termomodernizacji obiektów zabytkowych[#]. W załączniku wskazano możliwości poprawy bilansu energetycznego różnymi sposobami.

Mimo różnych trudności i wynikających z nich konfliktów interesów, stałą troską władz Gminy Kozy jest dążenie do polepszenia stanu technicznego obiektów, ich modernizacja oraz dostosowywanie do rosnących wciąż standardów użytkowania. Dotyczy to nie tylko obiektów architektonicznych ale także dróg i zieleni. Obiektem, który spędza sen z oczu władz gminnych jest nieużytkowana, podpadająca w coraz większe zaniechanie owczarnia Pod św. Florianem. Najstarszy budynek w Kozach, obiekt o potężnym potencjale, wciąż nie znalazł inwestora, który byłby w stanie przywrócić go do życia.

W lepszej sytuacji znajdują się budowle sakralne, choć tu dochodzą jeszcze inne problemy. Budynki wymagają zabezpieczeń antywłamaniowych oraz instalacji przeciwpożarowych i odgromowych a te z kolei wymagają regularnych, okresowych przeglądów. Z drugiej strony mamy mniejsze prawdopodobieństwo niekontrolowanych przeróbek budowlanych ze względu na to, że zarządca jest jeden a obiekty kościelne są wykorzystywane tylko w celach kultowych. W przypadku zabytków ruchomych mamy do czynienia głównie z obiektami sztuki sakralnej. Zagroženiem tutaj jest głównie kradzież i dewastacja. Najczęściej administratorzy parafii starają się we współpracy ze służbami konserwatorskimi podołać fachowej renowacji obiektów rejestrowych a także zabezpieczać je przed kradzieżą. Współpraca z odpowiednimi służbami daje szansę na eksponowanie odpowiednio odrestaurowanych i zabezpieczonych obiektów, co cieszy oko nie tylko wiernych ale wpływa na zwiększenie ruchu turystycznego a także wzmacnia więzi młodzieży z regionem.

Jeśli chodzi o zabytkowe obiekty użyteczności publicznej, to podlegają one zazwyczaj wysokiemu reżimowi budowlanemu ale również można łatwiej w tym przypadku egzekwować przepisy o ochronie dóbr kultury.

Jeśli chodzi o stanowiska archeologiczne trzeba pamiętać, że oprócz już zidentyfikowanych, zawsze istnieje możliwość ujawnienia nowych faktów osadniczych. Należy więc wykazywać się ostrożnością przy prowadzeniu wszelkich robót ziemnych. Dla stanowisk i zabytków archeologicznych „szkodliwy” jest więc obecny boom inwestycyjny: budowa domów, dróg, melioracje, wodociągi, itp. Zabytkom archeologicznym grozi również kradzież i wywóz za granicę, stanowią bowiem one coraz bardziej pożądane przez kolekcjonerów eksponaty.

Z wizji przeprowadzonej w terenie można wyciągnąć następujące wnioski:

najwięcej obiektów zabytkowych jest własnością prywatną i większość znajduje się w stanie dość dobrym pod względem technicznym, niekoniecznie jednak - pod względem zachowania oryginalnej formy;

- w dobrej kondycji znajdują się obiekty będące własnością gminną;
- obiekty wyznaczone w stanie dobrym lub bardzo dobrym;
- niewielkie obiekty, których stan do tej pory nie budził zastrzeżeń powinna zostać zlustrowana w celu podjęcia stosownych działań zabezpieczających.

Obecnie (czerwiec 2022 r.), niewiele obiektów zabytkowych na obszarze gminy znajduje się w stanie daleko posuniętej dewastacji. Stan techniczny obiektów wpisanych do rejestru zabytków można określić jako dobry lub zadowalający. Zagrożone pozostają obiekty obecnie niezagospodarowane i nie użytkowane. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak środków finansowych na realizację remontów i zabezpieczeń. Nie jest to wyłącznie wynik zaniechań i złej woli właścicieli.

Poniżej przedstawiono w formie tabelarycznej zestawienie czynników, mogących mieć wpływ na aktualny stan dziedzictwa kulturowego, na perspektywy rozwoju ochrony i opieki nad dziedzictwem oraz na sposoby jego wykorzystania w życiu społeczno-gospodarczym regionu. Zestawienie ma formę analizy SWOT, nazywanej tak od pierwszych liter angielskich wyrazów wartościujących czynniki wpływające na opisywane sfery życia i mających odpowiedniki w polskich określeniach, użytych w poniższej tabeli.

Analizę SWOT można stosować do budowania planów opieki nad dziedzictwem gminy. Poniżej zestawiono czynniki analizy dla gminy Kozy, które mogą mieć wpływ na możliwości rewitalizowania dóbr kultury oraz ich ochronę.

ANALIZA SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE	
mocne strony	słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> korzystne położenie gminy przy dużej aglomeracji bielsko-bialskiej położenie miasta przy drodze nr 52 łączącej Bielsko-Białą z Krakowem rozwinięta współpraca terytorialna (samorządowa i zagraniczna) bogata i barwna historia miasta i regionu obiekty zabytkowe działalność organizacji pozarządowych związanych z dziedzictwem kulturowym, regionem i powstawanie inicjatyw lokalnych bliskość terenów turystycznych walory przyrodniczo - krajobrazowe: bliskość terenów leśnych podtrzymywanie regionalnych tradycji 	<ul style="list-style-type: none"> wizerunek gminy jako regionu niezbyt ciekawego turystycznie, kojarzonego głównie z funkcjami mieszkalno-rolniczymi degradacja części zabytków i obiektów kultury niewystarczające informacje na temat obiektów zabytkowych niska świadomość właścicieli zabytkowych obiektów nt. ograniczeń związanych ze stosowaniem niektórych technologii remontowych i rewitalizacyjnych trudności z zaangażowaniem mieszkańców w działania rewitalizacyjne niedzielanie przez Gminę Kozy dotacji do prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków nie będącym własnością Gminy niedostateczne wykorzystanie potencjału agroturystycznego
szanse	zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> wizerunek gminy kojarzący się jako atrakcyjny ośrodek rekreacyjno-osiedleńczy położenie nacisku na rozwój turystyki edukacyjnej i kulturowej zwiększenie dostępności informacji dla mieszkańców o możliwościach uzyskania dofinansowania dla inwestycji związanych z rewitalizacją dóbr kultury akcja edukacyjna i propagatorska skierowana do społeczności lokalnych aktywizacja społeczności lokalnych akcja promocyjna skierowana na zewnątrz (wydawnictwa promocyjne, reklama medialna) remonty obiektów zabytkowych 	<ul style="list-style-type: none"> konkurencja oraz skomplikowane i długotrwałe procedury w aplikowaniu o środki pozabudżetowe, w tym z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego małe możliwości uzyskiwania środków na renowację obiektów zabytkowych pogłębiająca się degradacja zabytków brak środków własnych gminy oraz osób prywatnych na remonty obiektów zabytkowych nieuwzględnianie charakteru regionalnej architektury w nowych inwestycjach starzenie się lokalnej społeczności silna presja części inwestorów nastawionych na remonty

rozwój współpracy międzygminnej uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w programach rozwojowych i strategicznych gminy	„za wszelką cenę” kosztem walorów historycznych obiektów negatywne nastawienie części właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków postrzeganej nie jako szansa zachowania wspólnego dziedzictwa ale źródło represji i ograniczeń
---	--

VII. ZAŁOŻENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY KOZY

Program opieki nad zabytkami jest programem kierunkowym, uwzględniającym założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Kozy. Program ten uwzględnia również wytyczne zawarte w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami oraz w Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Śląskiego i wyznacza cele, których realizacja powinna, doprowadzić w przyszłości, m. in.: do wzmocnienia wizerunku gminy, jako znaczącego pod względem kulturowym i turystycznym regionu województwa śląskiego. Program powinien przyczynić się również do tworzenia silnych związków mieszkańców z gminą. Priorytety i kierunki działań wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania programu, który zakłada ich kontynuację w następnych okresach.

W programie postanowiono określić działania, których realizacji powinny podjąć się władze samorządowe w okresie 2022-2025.

Jak już wspomniano, działania wymienione w programie opieki są długofalowe. Możliwy jest podział realizacji zadań na dwuletnie podokresy w powiązaniu z obowiązkiem złożenia przez władze gminy po 2 latach sprawozdania z wykonania programu opieki. Uwzględniając perspektywę wieloletnią, samorząd gminy, powinien kierować się wymienionymi poniżej priorytetami:

Priorytet I: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.

Na plan pierwszy wysuwa się kwestia właściwego rozpoznania zasobu zabytkowego i jego stanu przy współpracy ze służbami konserwatorskimi. Podstawą będzie zaktualizowanie stanu Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) w oparciu o Wojewódzką Ewidencję Zabytków (WEZ) oraz uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, aby tak uporządkowana ewidencja stała się punktem wyjścia do kolejnych okresowych weryfikacji i korelowania jej zapisów z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy. Obiekty ujęte w GEZ obowiązkowo uwzględniane są w planach miejscowych, jako obiekty objęte ochroną prawną. Stąd każda zmiana w GEZ niesie za sobą również konsekwencje w postaci naniesienia zmian w mpzp.

Należy przypomnieć, że na podstawie „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kozy” określono kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. Obiekty zabytkowe objęte jakąkolwiek formą ochrony prawnej podlegają przepisom ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym wszelkie działania przy tych obiektach wymagają uzgodnień z właściwymi służbami konserwatorskimi.

2. Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków podlegają ochronie przez ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, przy czym zakres ochrony konserwatorskiej tych obiektów dotyczy:

- zachowania historycznej bryły, materiału, podziałów elewacji i ich wystroju, formy otworów, typu stolarki,
- wykonania dokumentacji historyczno-architektonicznej, stanowiącej podstawę do odtworzenia obiektu o podobnej bryle, w przypadku ewentualnej rozbiórki obiektu, uzasadnionej jego złym stanem technicznym,
- ochrony stanowisk archeologicznych.

3. Zakres ochrony stref konserwatorskich w granicach historycznych układów ruralistycznych dotyczy:

- zachowania historycznego układu komunikacyjnego i zasad zagospodarowania siedlisk,
- harmonizowania nowej zabudowy z historyczną w zakresie rozplanowania, skali, ukształtowania bryły, rodzaju dachów, podziałów, typu otworów i stolarki, użytego materiału,
- nieekspozowanie elementów technicznego wyposażenia budynków,
- ograniczenia w zakresie umieszczania reklam, szyldów, tablic.

4. W mpzp należy położyć nacisk na uwypuklenie i zachowanie walorów krajobrazowych, w szczególności w południowej części gminy.

Priorytet II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako ważny czynnik jej rozwoju społeczno-gospodarczego.

Realizacja działań w obrębie tego priorytetu stwarza najwięcej trudności, wiąże się bowiem z obciążeniami finansowymi. W związku z obecnością Polski w strukturach Unii Europejskiej, istnieje różne możliwości uzyskania finansowej pomocy dla samorządów, instytucji, organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną środowiska i dziedzictwa kulturowego. Unia Europejska, poprzez przyznawane krajom członkowskim fundusze strukturalne na programy rozwojowe, wspiera rewitalizację obiektów historycznych w celu ich włączenia w obrót gospodarczy[#]. Finanse gminne mogą stanowić jedno z wielu źródeł dofinansowywania prac remontowych, rewitalizacyjnych, czy zabezpieczających, podejmowanych przez właścicieli, czy zarządców obiektów zabytkowych. Gmina chcąc się zaangażować w pomoc finansową dla właścicieli zabytków musi podejmować uchwały, określając kwoty dofinansowań i określając zasady ich przyznawania[#]. Ogromna większość samorządów przyjęła takie uchwały, zapewniając sobie tym samym większy wpływ na krajobraz kulturowy gmin. Należy zaznaczyć, że gmina Kozy nie posiada takiej uchwały.

Priorytet III: Działania edukacyjne związane z dziedzictwem skierowane do lokalnej społeczności, które mają na celu budowanie tożsamości kulturowej. Promocja zewnętrzna wartości kulturowych gminy.

Wydaje się, że najważniejszą sprawą jest skierowanie zainteresowania dziedzictwem kulturowym na najmłodszego odbiorcę. Wykorzystując system szkolnictwa powszechnego, należy umożliwiać młodzieży poznawanie środowiska, w którym wzrasta, jego historii i kultury. Dzieje regionu mogą być pasjonującym tematem przedstawionych w atrakcyjnej formie lekcji historii. Wykorzystywanie formy quizów, questów, gier historycznych, przedstawień i rekonstrukcji historycznych, w które będą zaangażowani mali aktorzy jest doskonałym sposobem na przybliżenie lokalnego dziedzictwa historyczno-kulturowego. Należy zachęcać młodych ludzi do szukania we własnym kręgu rodzinnym śladów lokalnej przeszłości, „skarbów” rodzinnych, w postaci starych fotografii, naczyń, narzędzi rzemieślniczych, elementów stroju, itp. Może to stanowić podstawę do przeprowadzenia lekcji historii, ściśle związanych z ich miejscem zamieszkania. Takie osobiste zaangażowanie będzie niezwykle cenne w procesie budzenia lokalnej tożsamości młodych pokoleń.

Poniżej przedstawiono w szczegółowym zestawieniu tabelarycznym kierunki działań i zadania, prowadzące do realizacji przyjętych priorytetów.

PRIORYTET I: SPRAWNE I NOWOCZESNE ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
kierunki działań	zadania
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	<ul style="list-style-type: none"> prorowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego; zlecanie prac dokumentacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego regionu (przy współpracy w tym zakresie ze służbami konserwatorskimi); okresowa aktualizacja „Planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych”; współpraca z policją, służbami konserwatorskimi i służbami celnymi w sprawie kradzieży i nielegalnego wywozu obiektów zabytkowych za granicę oraz ochrony p/poż. (szkolenie nt. zabezpieczania obiektów zabytkowych); aktualizacja i okresowa weryfikacja Gminnej Ewidencji Zabytków (podejmowanie stosownych uchwał); korelowanie zapisów Gminnej Ewidencji Zabytków z zapisami w obowiązujących Miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy; w gospodarce nieruchomościami przyjęcie zasady dalszego nierozdrabniania własności zespołów zabytkowych; wystąpienie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z

	wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków wytypowanych obiektów;
Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	<ul style="list-style-type: none"> ▢ kontrola oznakowania szlaków turystycznych i rowerowych; ▢ opracowanie szczegółowej koncepcji ścieżek turystycznych pieszych uwzględniających edukację historyczną oraz edukację ekologiczną; ▢ wspieranie rozwoju turystyki rowerowej poprzez zrealizowanie planowanych tras rowerowych;

PRIORYTET II: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO WAŻNY CZYNNIK ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMINY	
kierunki działań	zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> realizacja zadań własnych gminy w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością; rozważenie podjęcia uchwały określającej corocznie wysokość dotowania przez gminę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, nie będącym własnością gminy; zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami uzyskania dotacji i środków pozabudżetowych na określone zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami; monitoring umów dotyczących sprzedaży zabytków pod kątem realizacji zobowiązań podmiotów względem zakupionych obiektów; skuteczna egzekucja prawa budowlanego, a co za tym idzie walka z samowolami budowlanymi; organizacja spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontownia obiektów zabytkowych; wnioskowanie do Urzędu Marszałkowskiego o pomoc w organizowaniu konkursów na sposoby pozyskiwania środków finansowych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego;
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> znakowanie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody; zaopatrzenie najważniejszych zabytków w tablice informujące o ich historii i znaczeniu dla regionu; ochrona i opieka nad cmentarzami – tworzenie lapidariów; cykliczne działania pielęgnacyjno-konserwatorskie dotyczące zespołu pałacowo-parkowego;

PRIORYTET III: DZIAŁANIA EDUKACYJNE SKIEROWANE DO SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W CELU BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ ORAZ PROMOCJA ZEWNĘTRZNA WARTOŚCI KULTUROWYCH REGIONU

kierunki działań	zadania
Edukacja społeczności lokalnej w kwestii znaczenia dziedzictwa dla regionu	<ul style="list-style-type: none"> □ upowszechnianie informacji na temat dobrych praktyk konserwatorskich; □ organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, kiermaszy, rajdów i festynów kulturowych z dziedzictwem kulturowym w tle; □ wprowadzanie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie odpowiednich zajęć i konkursów; □ edukacja regionalna w szkołach – współpraca z instytucjami i organizacjami propagującymi edukację regionalną, udział uczniów w konkursach o tematyce regionalnej; □ ustanowienie nagrody za najlepiej przeprowadzony remont obiektu zabytkowego dla właścicieli i użytkowników zabytków; □ wspieranie inicjatyw obywatelskich służących zachowaniu lokalnych tradycji;
Zapewnienie szerokiego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym regionu i zabytkach miasta	<ul style="list-style-type: none"> □ utworzenie systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego; □ udostępnianie na stronach internetowych Urzędu Gminy informacji o zabytkach; □ aktywna współpraca z Urzędem Marszałkowskim i Starostwem Powiatowym w celu promocji zabytków i upowszechniania działań związanych z opieką nad zabytkami;
Popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu	<ul style="list-style-type: none"> □ wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych dziedzictwu kulturowemu i historii regionu; □ reklama w mediach elektronicznych i tradycyjnych dorocznych imprez związanych z dziedzictwem regionu; □ wspieranie imprez kulturalnych, popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy; □ wspieranie imprez popularyzujących tradycje sąsiednich regionów; □ pozyskiwanie wolontariuszy i społeczników gotowych do współpracy w zakresie promocji zabytków; □ uzupełnianie zbiorów Izby Historycznej im. Adolfa Zuberka

VIII.

Zadania określone w poprzednim rozdziale będą realizowane za pomocą następującego instrumentarium, którego podstawę stanowią obowiązujące przepisy prawne:

— *instrumenty prawne* – wynikające z przepisów ustawowych (m.in.: wykonywanie decyzji administracyjnych, np. śląskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków, uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powoływanie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, itp.);

— *instrumenty finansowe* (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków, inne subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);

— *instrumenty koordynacji* (oddziałujące m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi, z organizacjami wyznaniowymi, z właścicielami zabytków);

— *instrumenty społeczne* (w sferze działania samorządu, m.in.: systemy szkoleń, doszkąlanie profesjonalne, interdyscyplinarny model pracy; w sferze budowania powiązań między władzami samorządowymi a społeczeństwem: system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami pozarządowymi);

— *instrumenty kontrolne* (m.in. weryfikacja GEZ, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, monitoring realizacji GPOnZ).

IX. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Wg przepisów prawa polskiego ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego oraz opieka nad zabytkami finansowana jest ze środków prywatnych (osoby fizyczne, fundacje, osoby prawne, kościoły) i ze środków publicznych (budżet państwa i budżety samorządów terytorialnych wszystkich szczebli). Obowiązek utrzymania obiektów zabytkowych spoczywa zasadniczo na właścicielach i użytkownikach tych obiektów.

Środki z budżetu państwa przyznawane są na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Dysponentami powyższych środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- organy stanowiące gminy, powiatu, samorządu województwa.

Podmioty te realizują dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków[#]. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- a) zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- b) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- c) stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Corocznie MKiDN publikuje programy ministerialne objęte w danym roku dofinansowaniem. Tak stało się również w roku bieżącym. Na stronie internetowej ministerstwa ogłoszono nabór do Programów MKiDN na rok 2022[#]. **Programy Ministra z zakresu kultury** mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Osoby fizyczne nie są uprawnione do składania wniosków poza jednym programem – *Ochrona zabytków*. W 2021 roku przyznano ponad 240 mln zł dotacji na cele kulturalne w ramach 33 programów Ministra.

Programy ministerialne na rok 2022 związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego przedstawiają się następująco:

1. *Ochrona zabytków*. Cel programu: zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. **Budżet w 2022 r.: 114 912 444 zł.**

2. *Kultura ludowa i tradycyjna*. Cel programu: wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. **Budżet: 7 475 000 zł.**

3. *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*. Cel programu: poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. **Budżet: 6 000 000 zł.**

4. *Ochrona zabytków archeologicznych*. Cel programu: ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. **Budżet: 2 252 000 zł.**

5. *Badanie polskich strat wojennych*. Cel programu: wsparcie działalności instytucji w kwestii badań odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych. **Budżet: 1 150 000 zł.**

6. *Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem*. Cel programu: stworzenie możliwości efektywnej ochrony oraz zachowania polskiego dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, przy jednoczesnym popularyzowaniu wiedzy na temat tej spuścizny kulturowej, obejmującej dziedzictwo wytworzone, zgromadzone i przechowywane w Europie oraz innych częściach świata przez organizacje polonijne i emigracyjne. **Budżet: 10 000 000 zł.**

7. *Wspieranie działań muzealnych*. Cel programu: wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacja zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. **Budżet: 6 453 000 zł.**

8. *Miejsca pamięci i trwale upamiętnienie w kraju*. Cel programu: wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. **Budżet: 2 300 000 zł.**

W regulaminie programu *Ochrona zabytków* sprecyzowano zagadnienia kluczowe dla realizacji celów programu. Są to zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk położono na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji wymienionych celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych. W najbliższych latach wśród dofinansowanych projektów szczególne znaczenie będą odgrywały te, które dotyczą obiektów pełniących obecnie lub w przyszłości funkcje kulturalne. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne. Skromne środki jakimi dysponują jednostki samorządu terytorialnego a także samorządowe instytucje kultury często nie pozwalają na przeprowadzenie kompleksowych prac, co z kolei oznacza postępującą degradację zabytkowej substancji i wymaga większego niż dotychczas wsparcia ze strony Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W ramach programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*, można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

• rewaloryzacja oraz prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;

rewaloryzacja, konserwacja, ochrona i zachowanie zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;

dokumentowanie utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;

publikacja oraz promocja badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju; upamiętnianie wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;

pomoc instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

Program *Ochrona zabytków archeologicznych* przewiduje:

ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuację badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikację badań dotychczasowych;

nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;

opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Na stronach internetowych ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – www.mkidn.gov.pl – znajdują się wyczerpujące informacje na temat ogłaszanych programów operacyjnych i zasad przyznawania dotacji na ich realizację.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również dotacje na badania archeologiczne, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,

prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań[#].

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Na podstawie zmian wprowadzonych przez nowe przepisy ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* powołano do życia **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków[#]**, którego dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Jest to fundusz celowy, którego przychodem są wpływy z administracyjnych kar pieniężnych określonych w art. 107a–107e Ustawy. Środki Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są przeznaczane na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art.83a. Ustawy mówi w ustępie 1-szym, że: .. *osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca właścicielem albo posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa otrzymuje na swój wniosek dotację celową z budżetu państwa na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, stanowiącego miejsce przechowywania zabytku. Dotacje udzielane są ze środków budżetu państwa, z części której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wyposażenie pomieszczenia w zabezpieczenia techniczne.*

Od 2020 r. z Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków finansowane są projekty związane z montażem w zabytkach instalacji przeciwpożarowej oraz gaszenia mgłą wodną (FOG). Środki z NFOZ w 2020 r. na zabezpieczenia przeciwpożarowe otrzymały m.in. budynek Opery Wrocławskiej, Zamek na Wodzie w Wojnowicach, budynek Muzeum Okręgowego w Pile, budynek XIV-wiecznego kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Kłepsku oraz Zamek Królewski Kazimierza Wielkiego (XIV w.) w Sandomierzu, obecnie siedziba Muzeum Okręgowego.

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego, na zasadach określonych w przepisach o regulach finansowania nauki, może także przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych[#].

Inne fundusze państwowe. Ważna rola przypada **Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**[#], ze środków którego dofinansowuje się, m.in., prace konserwatorskie przy zabytkowych założeniach parkowych. Wnioski o dofinansowanie zadań można składać w dowolnym terminie. Nabór wniosków o dofinansowanie przedsięwzięć ze środków krajowych Funduszu odbywa się w ramach programu priorytetowego „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Część 1) Ochrona obszarów i gatunków cennych przyrodniczo”, który dotyczy ochrony i rewitalizacji zabytkowych parków i ogrodów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz objętych ochroną w formie Pomnika Historii lub będących w zarządzie parków narodowych. Beneficjentami pomocy finansowej (dofinansowanie do 90% kosztów kwalifikowanych) mogą być podmioty będące właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów, z wyłączeniem osób fizycznych oraz podmiotów wpisanych do KRS-rejestru przedsiębiorców (innych niż instytuty badawcze). Warunkiem niezbędnym do ubiegania się o dofinansowanie jest udostępnienie parku/ogrodu dla społeczeństwa.

Dotacje z NFOŚiGW można uzyskiwać również w ramach programu „Czyste powietrze”. Udzielenie wsparcia finansowego umożliwia priorytet *Poprawa jakości powietrza, Część 2) Zmniejszenie zużycia energii w budownictwie*. Celem projektu jest zastosowanie usprawnień termomodernizacyjnych oraz wykonanie systemu zarządzania energią dla obiektów zabytkowych. Zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje: ocieplenie przegród budowlanych, wymianę i docieplenie stolarki okiennej i drzwiowej, modernizację systemu grzewczego (źródła ciepła i instalacji ogrzewania) oraz modernizację systemu przygotowania ciepłej wody użytkowej, instalację baterii fotowoltaicznych i pomp ciepła, instalację oświetlenia LED.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jedną z istotnych kompetencji WKZ jest udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela rokrocznie dotacji na takie prace prowadzone na terenie województwa śląskiego. Zasady udzielania dotacji określa rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie restauratorskie przy zabytku wpisanym Na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków[#]. Wniosek należy złożyć do 28 lutego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które mają zostać przeprowadzone lub do 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac już przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Środki samorządowe. Samorządy lokalne mają możliwość dofinansowywania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych na swoim terenie. Taką możliwość stwarza art. 81 Ustawy. Sposób i zasady udzielania dotacji określone są uchwałami przyjmowanymi przez organ stanowiący jednostki samorządowej. O dotację celową w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie.

Z **budżetu województwa** udzielane mogą być dotacje celowe na realizację zadań w związku z prowadzonymi pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze województwa śląskiego, posiadającym istotne znaczenie kulturowe. O dotację celową w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie.

Fundusz kościelny. Remonty obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków wspomagane mogą być także dotacjami krajowego **Funduszu Kościelnego** (dotacje nieobejmują zabytkowego wyposażenia wnętrz), który usytuowany jest w strukturze Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dotacje z Funduszu Kościelnego przyznawane są na wniosek osób prawnych, kościołów i innych związków wyznaniowych lub z inicjatywy własnej Zarządu Funduszu Kościelnego. Przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu dotacji zarząd korzysta z opinii przedstawicielstw, jakie przy funduszu mogą tworzyć osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych oraz bezpośrednio władz kościelnych.

Fundusze europejskie. Finansowanie ochrony zabytków w Polsce odbywa się przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. Strona internetowa <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/> dostarcza aktualnych informacji na temat **europejskich funduszy strukturalnych** i działających w ich ramach programów rozwojowych, dotyczących wszystkich aspektów życia społeczno-gospodarczego.

Podstawowym dokumentem, który określa współpracę UE z Polską, jest Umowa Partnerstwa. To uzgodniona z Komisją Europejską strategia wykorzystania Funduszy Europejskich. Dokument określa cele i sposób inwestowania funduszy unijnych z polityki spójności, na którą w obecnej perspektywie będziemy mieli **72,2 miliarda euro** oraz środków z Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji o wartości **3,8 miliarda euro**. Polityka spójności na lata 2021-27 ma obejmować następujące fundusze: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Fundusz Spójności (FS), Europejski Fundusz Społeczny+ (EFS+) oraz Fundusz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Podobnie jak w latach 2014-2020, również w nowej perspektywie około 60% funduszy z polityki spójności trafi do programów realizowanych na poziomie krajowym. Pozostałe 40% otrzymają programy regionalne, zarządzane przez marszałków województw.

Rozdzielone już zostały fundusze na poszczególne programy krajowe i regionalne. W chwili obecnej trwa faza konsultacji w sprawie poszczególnych programów.

W latach 2021-2027 w ramach funduszy strukturalnych będą działały następujące *programy krajowe*:

1. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS), w założeniu, oprócz wsparcia działań na rzecz ochrony środowiska, ma wpłynąć na poprawę jakości ochrony zdrowia oraz na stan i dostępność dziedzictwa kulturowego. Planowany budżet to: ponad 25 mld euro.

FEnIKS stanowi kontynuację dwóch wcześniejszych programów *Infrastruktura i Środowisko 2007-2013* oraz *2014-2020*. Głównym celem programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez:

- obniżenie emisyjności gospodarki i transformację w kierunku gospodarki przyjaznej środowisku;
- budowę efektywnego i odpornego systemu transportowego o jak najniższym negatywnym wpływie na środowisko naturalne;
- dokończenie realizacji odcinków sieci bazowej Transeuropejskiej Sieci Transportowej do roku 2030;
- poprawę bezpieczeństwa transportu zapewnienie równego dostępu do opieki zdrowotnej oraz poprawę odporności systemu ochrony zdrowia;
- wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym.

W sektorze kultury planuje się działania mające na celu ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu, zarówno ruchomych i nieruchomych. Równocześnie podejmowane będą działania na rzecz rozwoju instytucji kultury oraz ich adaptacji do nowych funkcji kulturalnych i społecznych.

Oferta programu, oprócz: przedsiębiorstw, jednostek samorządu terytorialnego, państwowych jednostek budżetowych i administracji publicznej, instytucji kultury, skierowana jest także do: właścicieli budynków mieszkalnych, organizacji pozarządowych, kościołów i związków wyznaniowych.[#]

2. Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG) – kontynuacja dwóch wcześniejszych programów: *Innowacyjna Gospodarka 2007-2013* oraz *Inteligentny Rozwój 2014-2020*. FENG będzie wspierał realizację projektów badawczo-rozwojowych, innowacyjnych oraz takich, które zwiększają konkurencyjność polskiej gospodarki. Planowany budżet to ok 7,9 mld euro.

3. Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS) - następca programu *Wiedza Edukacja Rozwój*. Główne obszary działania FERS to: praca, edukacja, zdrowie oraz dostępność. Program będzie wspierał projekty z zakresu: poprawy sytuacji osób na rynku pracy, zwiększenia dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, zapewnienia opieki nad dziećmi, podnoszenia jakości edukacji i rozwoju kompetencji, integracji społecznej, rozwoju usług społecznych i ekonomii społecznej oraz ochrony zdrowia..

4. Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC) - kontynuacja programu *Polska Cyfrowa*, który w latach 2014-2020 wspierał cyfryzację w Polsce. FERC będzie koncentrował się przede wszystkim na: zwiększeniu dostępu do ultraszybkiego internetu szerokopasmowego, udostępnieniu zaawansowanych e-usług, zapewnieniu cyberbezpieczeństwa, rozwoju gospodarki opartej na danych, wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe, rozwoju współpracy międzysektorowej na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych, itp. Planowany budżet FERC to ok. 2 mld euro.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2021–2027

Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFIPR) rozdzieliło środki z funduszy europejskich na *programy regionalne* pomiędzy województwa w oparciu o obiektywne kryteria – przede wszystkim liczbę ludności i PKB na mieszkańca. Po negocjacjach z wiceministrem funduszy i polityki regionalnej początkowa alokacja dla Śląskiego na lata 2021-2027 wzrosła do niemal 5 mld euro (**ponad 4,85 mld euro**). Jest to suma środków, jaką Województwo Śląskie będzie mogło zainwestować w ramach programu regionalnego "Fundusze Europejskie dla Śląskiego na lata 2021-2027" (prawie 2,8 mld euro) oraz Funduszu Sprawiedliwej Transformacji (2 mld 66 mln euro).

Zarząd Województwa Śląskiego w sierpniu 2021 przyjął wstępny projekt RPO pn. „Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027”. Nakreślono siedem priorytetów, określających kierunki rozwoju regionu w obecnej perspektywie finansowej UE. W priorytetach *VI: Śląskie dla mieszkańca* i *VII: Śląskie bliżej obywateli* uwzględniono *expresis verbis* kwestie związane z kulturą i ochroną dziedzictwa kulturowego. W pierwszym przypadku wyznaczono następujący cel szczegółowy: „*Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu i innowacjach społecznych*”. Podobne treści niesie drugi cel szczegółowy Priorytetu VII: „*Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie*”. Wydaje się, że pośrednio kwestii kultury i dziedzictwa narodowego będą dotyczyły także inne priorytety, m.in.: Priorytet I: *Inteligentne Śląskie*, choćby w zakresie celu: „*Czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych, instytucji publicznych*”.

W ramach działań w obszarze kultury i turystyki szczebla regionalnego wskazano powiązane rodzaje działań[#]: wsparcie przedsięwzięć w obszarze kultury i dziedzictwa kulturowego oraz produktów turystycznych o skali regionalnej i strategicznym znaczeniu, które w widoczny sposób przyczynią się do zachowania tożsamości regionalnej i wzmocnienia regionalnego sektora kultury, zwiększania atrakcyjności oferty kulturalnej i turystycznej oraz opracowania rozwiązań modelowych przy jednoczesnym budowaniu nowego wizerunku województwa śląskiego, jako nowoczesnego regionu europejskiego. Wsparcie przeznaczone będzie na projekty wynikające z Kontraktu Programowego dla Województwa Śląskiego. W zakresie dziedzictwa kulturowego interwencja zostanie skierowana na obiekty o znaczeniu regionalnym wpisane do rejestru zabytków prowadzonego przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w tym obiekty o dużym potencjale sieciowania tj. rozwoju istniejących szlaków kultury i dziedzictwa kulturowego, jak również tereny i obiekty unikatowe, o szczególnym znaczeniu dla regionu np. Park Śląski. Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego regionu przyczynią się do wzmocnienia tożsamości regionalnej, zabezpieczenia obiektów o wysokiej wartości historycznej oraz poprawy atrakcyjności oferty turystycznej regionu. Ponadto, wsparcie zostanie skierowane na obiekty turystyczne o znaczeniu regionalnym, odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych i przyrodniczych województwa śląskiego oraz przynależne do istniejących szlaków turystycznych. Działania na rzecz poprawy regionalnej infrastruktury turystycznej przyczynią się do zwiększenia atrakcyjności turystycznej oraz rozwoju szeroko rozumianego sektora przemysłów czasu wolnego w regionie, w tym tworzenia nowych miejsc pracy w tych sektorach.

Wsparciem objęte zostaną także instytucje kultury o znaczeniu regionalnym wpisane do rejestru instytucji kultury oraz instytucje paramuzealne o znaczeniu regionalnym wraz z zagospodarowaniem przyległego otoczenia, w celu nadania lub rozwinięcia w szczególności ich funkcji kulturowych, ale też funkcji ekonomicznych, społecznych, środowiskowych, edukacyjnych czy przestrzennych. Działania na rzecz rozwoju szeroko rozumianego sektora kultury przyczynią się w szczególności do zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, zwiększenia integracji społecznej, rozwoju potencjału społecznego na rzecz budowania gospodarki opartej na wiedzy oraz wzmocnienia aktywności tych placówek na rzecz wspierania branż kreatywnych. Ponadto, wsparcie ukierunkowane zostanie na infrastrukturę instytucji i placówek edukacji artystycznej, które staną się centrami nowych form i narzędzi kształcenia, ośrodkami aktywności kulturalnej oraz kuźnią kadr dla sektora kultury i rozwijających się branż kreatywnych. Działania w tym obszarze przyczynią się do poprawy jakości i innowacyjności oferowanych treści kultury oraz rozwoju sektora kreatywnego w regionie. Przewiduje się realizację projektów strategicznych w trybie niekonkurencyjnym. We wszystkich projektach tego celu szczegółowego, w których będzie to zasadne i możliwe zostaną zastosowane rozwiązania w zakresie obiegu cyrkularnego (w tym efektywności energetycznej i użycia energii ze źródeł odnawialnych) jak również elementy sprzyjające adaptacji do zmian klimatu (w szczególności zielona i niebieska infrastruktura). Natomiast w celu maksymalizacji wpływu na realizację celów środowiskowo-klimatycznych UE, premiowanie będą projekty, które mają istotny wkład w realizację jednego z sześciu celów środowiskowych określanych w ww. rozporządzeniu.

Podjęte zostaną również działania w celu zwiększenia roli kultury i turystyki w rozwoju subregionalnym, ponieważ mimo bogatych zasobów dziedzictwa kulturowego i wysokiej atrakcyjności turystycznej części terytoriów w subregionach, potencjał prorozwojowy tych obszarów nie jest należycie zagospodarowany. Wspierane będą w szczególności obiekty przynależne do funkcjonujących w regionie szlaków dziedzictwa kulturowego, a także przedsięwzięcia ponadlokalne na rzecz tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących szlaków, w tym uwzględniające rozbudowę systemów e-informacji kulturalnej, spójnego oznakowania obszarów atrakcyjnych kulturowo, upowszechnienia wiedzy o lokalnym dziedzictwie naturalnym wraz z promocją szlaków dziedzictwa kulturowego. Następnie, wsparcie będzie przeznaczone na tworzenie i rozwój zrównoważonej infrastruktury turystycznej w oparciu o endogeniczne potencjały na obszarach o wysokiej atrakcyjności turystycznej, jak również sieciowanie tej infrastruktury na rzecz utworzenia lub rozszerzenia szlaków turystycznych różnych rodzajów (pieszych, rowerowych, konnych, narciarskich, wodnych), w tym infrastrukturę poprawiającą dostępność obiektów i atrakcji turystycznych i zagospodarowanie ich otoczenia. Wsparcie skierowane będzie na przekształcenie istniejących instytucji kultury w wielofunkcyjne centra oferujące zróżnicowaną ofertę m.in. kulturalną, animacyjną, edukacyjną dla wszystkich grup mieszkańców oraz prowadzące aktywne działania na rzecz rozwoju kapitału społecznego na poziomie lokalnym.

Kolejnym kierunkiem działań będzie intensywna działalność skierowana na wszechstronną rewitalizację obszarów miejskich oraz odnowę obszarów wiejskich. W obu wypadkach duża rola przypada kulturze i dziedzictwu historycznemu, jako czynnikom społecznym (integracja lokalnych społeczności) i ekonomicznym (usługi, turystyka).

Mechanizm Finansowy EOG.

Norweski Mechanizm Finansowy (NMF) i Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (MF EOG), zwane potocznie Funduszami EOG i norweskimi to dwa instrumenty finansowe ustanowione przez Państwa Darczyńców (tj. Norwegię, Islandię i Liechtenstein) w zamian za dostęp do wspólnego rynku UE.

Z tego bezzwrotnego wsparcia korzystają nowi członkowie UE – kilkanaście państw Europy Środkowej i Południowej oraz kraje bałtyckie. Głównym celem Funduszy EOG i norweskich jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie EOG oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami zaangażowanymi w realizację celów tych mechanizmów. Nasz kraj, podobnie jak w poprzednich edycjach, pozostanie największym beneficjentem funduszy z tego źródła. Alokacja przewidziana dla Polski na okres 2014-2021 wynosi 809,3 mln euro.

Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: aktywnie wspierają działania, m.in. z zakresu kultury. W ubiegłym roku budżet w tym zakresie dysponował kwotą 88 mln euro. nabory wniosków do dofinansowania obejmowały następujące tematy:

1. restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego (dot. zabytków wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez WKZ),

2. innowacyjne wykorzystanie infrastruktury dla prezentacji dziedzictwa kulturowego (dot. infrastruktury niewpisanej do rejestru zabytków),

3. poprawa dostępu do kultury i sztuki (projekty służące rozwojowi współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami, uczestnikami życia kulturalnego i instytucjami kultury, jak również wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy Polską a Państwami Darczyńcami, wzmacnianie kompetencji specjalistów w sektorach kultury, dziedzictwa kulturowego i sektorach kreatywnych; projekty mogą być realizowane praktycznie we wszystkich dziedzinach kultury i sztuki, takich jak: muzyka i sztuki sceniczne, sztuki wizualne (w tym festiwale filmowe), dziedzictwo kulturowe, sektory kreatywne, literatura i krytyka sztuki, archiwa, edukacja kulturalna i artystyczna, jak również w innych wpisujących się w cele programu).

Strona <https://www.gov.pl/web/klimat/mf-eog> zawiera informacje na temat programów i procedur związanych z możliwościami otrzymania wsparcia.

Środki prywatne. Istotnym źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być **środki pozyskane od firm, fundacji, czy stowarzyszeń lub osób prywatnych**. Stosunkowo niewielki stopień wykorzystania tego źródła dla wspomagania zadań publicznych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego można znacząco zwiększyć dzięki zasadom partnerstwa publiczno-prywatnego.

Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej wspiera relacje między Polakami i Niemcami. Przez 30 lat istnienia FWPN dofinansowała 16 tysięcy wspólnych projektów i współtworzyła tym samym podstawy zasad porozumienia polsko-niemieckiego. Głównym zadaniem Fundacji jest wspieranie wartościowych inicjatyw polsko-niemieckich, m.in. projektów o charakterze edukacyjnym poszerzających wiedzę o Polsce i Niemczech, współpracy naukowej, a także projektów artystycznych i literackich.

Jedną z dziedzin będących w kręgu zainteresowania Fundacji jest ochrona i zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego. O dotacje mogą ubiegać podmioty posiadające osobowość prawną. W swojej działalności dotacyjnej Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej określiła kilka priorytetów, m. in.:

Kultura - projekty wpływające na zrozumienie kultury kraju sąsiada oraz podnoszące jakość działań kulturalnych i zwiększające udział społeczeństwa w kulturze.

Spółeczeństwo, gospodarka, środowisko - projekty dotyczące aktualnej tematyki, istotnych problemów związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa, gospodarki i ochroną środowiska w Polsce, Niemczech, UE, ewentualnie - w wybranych krajach czy regionach oraz projekty mające wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego, w tym projekty realizowane w ramach partnerskiej współpracy samorządów lokalnych, także związane z kulturą i wspólnym dziedzictwem. Szczegółowe informacje znajdują się na stronie fundacji: www.fwpn.org.pl.

X. MONITOROWANIE REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KOZY

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z cytowaną ustawą władza samorządowa ma obowiązek sporządzenia sprawozdania ze stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kozy na lata 2022–2025 i przedstawienia go Radzie Gminy w cyklu dwuletnim (*monitoring mid-term i monitoring ex post*).

Celem monitoringu jest zbieranie i analiza informacji dotyczących realizacji Programu na każdym etapie wdrażania. Proces monitorowania polega na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów programu przez zdefiniowane w nim kierunki działań, na analizie zebranych danych i opracowaniu sprawozdań. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz podejmowania ewentualnych inicjatyw korygujących i propozycji zmian.

Poniższe kryteria będą przydatne do przeprowadzenia oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kozy na lata 2022–2025.

W ramach priorytetu I: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego:

- ☐ stan gminnej ewidencji zabytków i rejestru zabytków w zakresie zabytków nieruchomych i ruchomych,
- ☐ liczba prac dokumentacyjnych podjętych we współpracy ze służbami konserwatorskimi (studia historyczno-urbanistyczne, karty ewidencyjne zabytkowej architektury, karty ewidencyjne zabytkowego wyposażenia wnętrz, itp.),
- ☐ poziom uzyskanych zewnętrznych środków finansowych, w tym również uzyskanych z programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- ☐ liczba zaktualizowanych planów ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- ☐ liczba zaktualizowanych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających zapisy gminnej ewidencji zabytków,
- ☐ zakres obowiązków pracownika na stanowisku zajmującym się ochroną dziedzictwa kulturowego i opieką nad zabytkami,
- ☐ sposoby uzgodnionej współpracy z policją i strażą pożarną w sprawie ochrony p/poż. i ochrony elementów zabytkowych przed kradzieżą i nielegalnym wywozem,
- ☐ liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, ścieżek edukacyjnych, przyrodniczych, itp.,
- ☐ stan oznakowania szlaków turystycznych i obiektów zabytkowych.

W ramach priorytetu II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego miasta:

- ☐ poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami będącymi własnością gminy,
- ☐ wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przez pozostałe podmioty właścicielskie przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- ☐ zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- ☐ liczba spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych,
- ☐ wysokość dofinansowań gminy do remontów rejestrowych obiektów zabytkowych nie będących własnością gminy,
- ☐ sposoby i formy informowania o możliwościach uzyskania dotacji na zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- ☐ kontrole przestrzegania prawa budowlanego w zakresie walki z samowolą budowlaną,
- ☐ liczba oznakowanych obiektów zabytkowych.

W ramach priorytetu III: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu:

liczba i rodzaj zrealizowanych konkursów, wystaw, kiermaszy, festynów, rajdów z dziedzictwem kulturowym w tle,

sposób wprowadzenia kwestii dziedzictwa kulturowego regionu do systemu edukacji szkolnej,

liczba wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, map, przewodników) związanych z historią i dziedzictwem kulturowym gminy,

sposoby nagradzania właścicieli zabytków za najlepiej przeprowadzony remont,

sposoby i zakres współpracy z mediami w celu promocji zabytkowego zasobu gminy,

ilość inicjatyw obywatelskich na niwie ochrony dziedzictwa kulturowego (stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, sposoby ich współpracy z samorządem),

liczba prelekcji oraz imprez popularyzatorskich dla lokalnej społeczności na temat najcenniejszych wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego,

przeprowadzone konkursy na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

XI. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

1. Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. Realizacja Programu poddana będzie ocenie Rady Gminy po upływie dwóch oraz czterech lat od jego uchwalenia.

3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.

W sprawach nie uregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

XII. MATERIAŁY WYKORZYSTANE W TEKŚCIE

1. Programy, strategie rozwojowe, dokumenty określające politykę gminy, powiatu bielskiego, województwa śląskiego i państwa polskiego; inne dokumenty i opracowania o charakterze statystycznym i pomocniczym dostępne w internecie, m.in.: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy, Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”, RPO dla Województwa Śląskiego, Plan zagospodarowanie przestrzennego województwa Śląskiego, Program opieki nad zabytkami Województwa Śląskiego.

2. Materiały i dokumentacja udostępnione przez Śląski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach, m. in.: karty ewidencyjne architektury i budownictwa, karty ewidencyjne zabytków ruchomych, karty ewidencyjne cmentarzy,

3. Materiały edukacyjne i publikacje wyd. przez NID, m.in.: Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach, Chabiera A., Kozioł A., Skaldawski B. (red.), Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2016.; Rozgryźć dziedzictwo. Podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym., Warszawa 2016; Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce., pr. zb. Warszawa 2017; Zintegrowane zarządzanie dziedzictwem kulturowym w rozwoju lokalnym., pr. zb. Warszawa 2021; Rozwój lokalny i strategiczne zarządzanie rozwojem gminy w oparciu o dziedzictwo kulturowe., pr. zb. Warszawa 2021;

4. J. ŁUKACZYŃSKI, Wybrane zagadnienia prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego w krajach Unii Europejskiej., Acta Universitatis Wratislaviensis No 3445

5. W. SOBCZAK, Ochrona dziedzictwa kultury w systemie prawnym UE. PDF

6. W. HONKISZ, Jest taka wieś Kozy., 1997

7. W. SKOCZYŁAS, Podbeskidzka wieś Kozy. Kozy 2009

8. Koziańskie Wiadomości., Biuletyn Samorządowy Gminy Kozy, wyd. Gminna Biblioteka Publiczna w Kozach [on line: <https://www.kozy.pl/kozianskie-wiadomoscibiuletynsamorzadowy/d/gmina-i-spoleczosc/2/154.html>]

9. Historia Kóz w fotografii i tekstach Adolfa Zuberera

10. J. MALARZ, Kozy dawniej tradycje i zwyczaje., Kozy 2003

11. B. WOLFF-ŁOZIŃSKA, Malowany strop z kościoła w Kozach., RHS T.VII, (1969), str. 177-218

Materiały dostępne w Internecie, m.in.:

<https://samorząd.nid.pl>

<https://witrynawiejska.org.pl/2018/05/22/wojewodzkie-raporty-o-stanie-zachowania-zabytkow-nieruchomych-ksiegi-rejestru-a-i-c/>

<https://pl.wikivoyage.org/wiki>

<https://instytutkorfantego.pl/centrum-dziedzictwa/czytelnia/dziedzictwo-niematerialne/>

<http://fotopolska.eu>

<http://zabytek.pl>

<http://palaceslaska.pl>

<http://www.malanowicz.eu/mm/pasje/silesiana/stroje/stroje.htm>

<https://podroze.onet.pl/gdzie-na-weekend/kozy-najwieksza-wies-w-polsce-historia-atrakcje-ciekawostki/bmwn507>

<https://www.powiat.bielsko.pl/strona-223-kozy.html>

<https://www.gosc.pl/doc/4561123.Kozianie-sa-u-siebie/2>

<https://mojedziedzictwo.kultura.uj.edu.pl>

**ANEKS
do
PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY KOZY
NA LATA 2022–2025**

KOZY 2022

ZAŁĄCZNIK NR 1
OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Obiekt	Adres	Numer decyzji o wpisie do rejestru
pałac wraz z ogrodem o założeniu krajobrazowym, dwie piętrowe oficyny	ul. Krakowska 5	161/76 z dn. 06.09.1976 r.
dwór Grabowskich, wraz z wyposażeniem i detalem architektonicznym oraz parcelą o powierzchni 39,08 ara	ul. Krakowska 22	451/86 z dn. 02.05.1986 r.
stodoła „pod św. Florianem” wraz z bramą wjazdową; zabudowania gospodarcze (stodoły, stajnia, obora, spichlerz)	ul. Szkolna 3	160/76 z dn. 06.09.1976 r.

ZAŁĄCZNIK NR 2
GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

l.p.	obiekt	adres
1.	Dom	Bagrówka 20
2.	Dom	Beskidzka 2
3.	Dom	Beskidzka 18
4.	Figura św. Nepomucena	Beskidzka m-dzy 25 a 29
5.	Dom	Beskidzka 36-38
6.	Dom	Beskidzka 40
7.	Dom	Beskidzka 42
8.	Dom	Beskidzka 49
9.	Dom	Beskidzka 50
10.	Dom	Beskidzka 53
11.	Dom	Beskidzka 66
12.	Krzyż przydrożny /tzw. Męka Pańska/	Beskidzka 92 – np. wylotu Słonecznej
13.	Krzyż	Beskidzka 94
14.	Dom	Beskidzka 114
15.	Dom	Bielska 2-4
16.	Dom	Bielska 5
17.	Dom	Bielska 8
18.	Dom	Bielska 9
19.	Dom	Bielska 17
20.	Dom	Bielska 26
21.	Dom	Bielska 48a,b
22.	Dom	Bielska 56
23.	Dom	Bielska 67
24.	Dom	Bielska 89
25.	Dom	Bielska 92
26.	Kapliczka	Bielska 101
27.	Dom	Bielska 118
28.	Dom	Bielska 142
29.	Dom	Bielska 144
30.	Dom	Bielska 153
31.	Dom	Bielska 161
32.	Dom	Bielska 180
33.	Dwór	Bielska 186
34.	Dom	Chlubna 1
35.	cmentarz rz.-kat. paraf. i komun.	Cmentarna
36.	cmentarz św. Jehowy	Cmentarna
37.	Kaplica Czcza na cmentarzu	Cmentarna
38.	Kostnica	Cmentarna
39.	Krzyż fundacyjny	Cmentarna
40.	Dom	Dębowa 1
41.	Dom	Dębowa 4
42.	Dom	Dworcowa 5
43.	Dom	Dworcowa 7
44.	Dom	Dworcowa 10
45.	Dom	Dworcowa 28
46.	Dom	Dworcowa 29 PKP
47.	stodoła	Folwarczna 2
48.	obora	Folwarczna 4
49.	Dom	Folwarczna 4 cz. mieszk.

50.	Dom	Jasna 10
51.	Kościół	pl. Kochaja
52.	Szkola	pl. Kochaja 1
53.	Dom	Kolejowa 1b
54.	Krzyż /tzw. Męka Pańska/ przy kośc.	Kościelna/Parkowa
55.	Dom	Kościelna 5
56.	Dom	Kościelna 7
57.	Dom	Kościelna 11/13
58.	Dom	Kościelna 17
59.	Dom	Kościelna 19
60.	Park pałacowy	Krakowska
61.	Dom	Krakowska 1
62.	d. karczma, ob. Dom Kultury	Krakowska 2
63.	Oficyna	Krakowska 3
64.	Dom	Krakowska 4 UG
65.	Pałac	Krakowska 5, 5a, 5b
66.	Park pałacowy	Krakowska
67.	Oficyna	Krakowska 7
68.	poczta, d. zab. folw.	Krakowska 9
69.	Dwór Grabowskich	Krakowska 22
70.	Kapliczka	Krakowska 38A
71.	Dom	Krakowska 38
72.	Dom	Krakowska 99
73.	Dom	Kwiatowa 6
74.	Dom	Listonoszy 8
75.	Dom	Listonoszy 15
76.	Dom	Ludowa 2
77.	Dom	Ludowa 11
78.	Dom	Macierzanki 36
79.	Dom	Miodowa 4
80.	Dom	Młyńska 2
81.	Dom	Młyńska 3
82.	Dom	Młyńska 5
83.	Dom	Młyńska 7
84.	Młyn	Młyńska 8
85.	Dom	Młyńska 16
86.	Krzyż przydrożny /tzw. Męka Pańska/	Modrzewiowa
87.	Dom	Mostowa 1
88.	Dom	Mostowa 3
89.	Dom	Mostowa 16
90.	Dom	Nadbrzeżna 6
91.	Dom	Nadbrzeżna 7
92.	Dom	Nadbrzeżna 13
93.	Dom	Nadbrzeżna 26
94.	Dom	Nadbrzeżna 29
95.	Dom	Nadbrzeżna 30
96.	Dom	Nadbrzeżna 31
97.	Dom	Nadbrzeżna 32
98.	Dom	Nadbrzeżna 35
99.	Dom	Nadbrzeżna 38
100.	Dom	Nadbrzeżna 42
101.	Dom	Nadbrzeżna 48a,b
102.	Dom	Nadbrzeżna 54
103.	Dom	Nadbrzeżna 55

104.	Dom	Nadbrzeżna 62
105.	Dom	Nadbrzeżna 69
106.	Dom	Nadbrzeżna 70
107.	Dom	Nadbrzeżna 76
108.	Dom	Nadbrzeżna 78
109.	Dom	Nadbrzeżna 89
110.	Dom	Nadbrzeżna 98
111.	Dom	Nadbrzeżna 102
112.	Dom	Nadbrzeżna 124b,c
113.	Dom	Nadbrzeżna 130
114.	Dom	Panienki 2
115.	Dom	Panienki 15
116.	Dom	Panienki 23
117.	Dom	Panienki 29
118.	d. stodoła	Parkowa
119.	d. wozownia	Parkowa
120.	Plebania	Parkowa 1
121.	Dom	Południowa 3
122.	Dom	Południowa 7b
123.	Dom	Południowa 25
124.	Dom	Południowa 36
125.	Dom	Południowa 57
126.	Dom	Południowa 105
127.	Dom	Przecznia 14
128.	Dom	Przecznia 15
129.	Dom	Przecznia 24
130.	Dom	Przecznia 25
131.	Dom	Przecznia 38
132.	Dom	Przecznia 43
133.	Dom	Rzeczna 9a (172)
134.	Dom	Rzeczna 27
135.	Dom	Rzemieśnicza 1
136.	Dom	Sobieskiego 36
137.	Dom	Sobieskiego 39
138.	Dom	Sobieskiego 48
139.	Dom	Spacerowa 4,6
140.	Dom	Spacerowa 5
141.	Dom	Spacerowa 8
142.	Dom	Spółdzielcza 1b
143.	Dom	Spółdzielcza 6
144.	Dom	Spółdzielcza 9
145.	Dom	Stroma 23
146.	Stodoła	Stroma 23
147.	stodoła pod św. Florianem	Szkolna 3
148.	zabud. folw.	Szkolna 4,6,8,10
149.	Dom	Tęczowa 73
150.	Dom	Tęczowa 78
151.	Dom	Wapienna 18
152.	Dom	Wapienna 24
153.	Kapliczka	Wapienna 32A
154.	Dom	Wapienna 68a
155.	Dom	Willowa 1
156.	Dom	Wiosenna 58
157.	Dom	Witosa 6

158.	Dom	Witosa 16
------	-----	-----------

zabytki archeologiczne:

l.p.	Nr krajowej evidencji stanowisk archeolo- gicznych	Nr stano- wiska w miejsco- wości	Nr obszaru AZP	Nr stano- wiska na obszarze AZP	Typ stanowiska	Chronologia
1	106491	1	106-49	1	śląd osadnictwa	neolit
2	106492	2	106-49	2	śląd osadnictwa	epoka kamienia
3	106493	3	106-49	3	obozowisko	neolit/epoka brązu
4	106494	4	106-49	4	śląd osadnictwa	neolit/epoka brązu
5	107493	5	107-49	3	śląd osadnictwa/osada	średniowiecze
6	107494	6	107-49	4	śląd osadnictwa	średniowiecze
7	107495	7	107-49	5	śląd osadnictwa	średniowiecze/okres nowożytny
8	107496	8	107-49	6	osada	średniowiecze/okres nowożytny
9	107497	9	107-49	7	śląd osadnictwa	średniowiecze/okres nowożytny
10	107498	10	107-49	8	zamek	średniowiecze
11	107499	11	107-49	9	śląd osadnictwa	średniowiecze
12	1074822	12	107-48	22	obozowisko	epoka kamienia/neolit

